Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Erik
Staffeldt

Middelfartbilleder
nu & da

FORLAGET
MYREN

Erik Staffeldt

Middelfartbilleder
nu & da

Forlaget Myren

Erik Staffeldt: Middelfartbilleder nu & da
Fotos: Flemming Adamsen
Postkort stillet til rådighed af Axel Høyer
Omslag: Frank Neumann

© Forlaget Myren, Erik Staffeldt og Flemming Adamsen 1995

Fotografisk, mekanisk eller anden form for
gengivelse eller mangfoldiggørelse af denne
bog eller dele heraf er ikke tilladt i følge
gældende lov om ophavsret.

Sats, layout og repro: Forlaget Myren
Tryk: Clausen Offset

ISBN: 87-89106-65-2

INDHOLD

By og bælt 8
Færgefart på bæltet 12
Gl. Havn 14
»De hængende Haver« 16
Sildemarken 17
Gl. Banegård 18
Den gamle Lillebæltsbro 20
Torvet 22
Fisketorvet 24
Sct. Nikolai Kirke 25
Algade 26
Østergade 30
Søndergade 33
Smedegade 34
Knorregade 35
Skovgade 36
Gl. Vestergade 37
Kongebrovej 38
Buggesgade 40
Hessgade 41
Blindebomsvej 42
Teglværksgade 43
Gl. Banegårdsvej 44
NKT 45
Tårnborg 46
Odensevej 47
Jyllandsvej 48
Vestre Skole 49
Hotel Melfar 50
Grimmerhus 51
Henner Friisers Hus 52
Borgmestergården 53
Adlerhus 54
Hjulmandshuset 55
Teglgårdsparken 56
Teglgård 58
Odden 60
Fænø 61
Hindsgavls Allé 64
Hindsgavl 65
Den gamle smedje 67
Hindsgavl Bro 68
Kongebro 69
Grimmermosehus 71
Strib 72
Billeshave 75
Røjle 76
Vejlby kirke 78
Kustrup 79
Kauslunde 80

Litteraturliste:

Andersen, Søren Hechmann: Stribbogen, 1992.
do.: Hindsgavlhalvøen, 1994.
Bæksted, Anders: Nordiske Guder og Helte, 1994.
Behrendt, Chr.: Fra det gamle Middelfart, I-II, 1938.
Christiansen, C.P.L.: Hovedgården Hindsgavl, 1991.
Clausen, C.C.: Danmarks Byer og deres Mænd, 1900.
Dragsbo, Peter, Melfar Posten, 26. juli 1995.
Fauk, Kirsten & Dragsbo, Peter: Mindesmærker, 1995.
Greve, Johan Frederik: Brogade gennem 200 år, 1991.
Guldbrandt, Poul: Fiskeriets historie ved Hindsgavl Bro, oldermandsafhandling, 1974.
Hansen, Anne: Middelfart kroniker, 1925-45, 1995.
Hasrud, Hugo: Træk af skolevæsenets historie i Middelfart 1814-1950, 1995.
Housted, Erik: Fra færgesmakke til hængebro, 1976.
Jensen, Herman: Middelfart - 75 år med folkevalgt borgmester, 1993.
Johansen, Johan Frede: Postvæsenet gennem tiderne i Middelfart, oldermandsafhandling, 1988.
Middelfart Venstreblads arkiv.
Middelfart Socialdemokrat, 29. dec. 1947.
Petersen, Age: I de gamle gader, div. avisartikler, o. 1960.
do.: Hindsgaul, 1963.
do.: Niels Bugge og Middelfart, 1967.
do.: Grimmerhus, 1969.
do.: Fænø - Minder og Mennesker, 1970.
do.: Strib i færgernes og jernbanernes Tid, 1971.
do.: Brændevinsbrænderiet - der blev til Højskolehjem, 1972.
do.: Vejlby, minder, virke og tro, 1972.
Rodder: NKT-Tradværket, november 1994.
Skov- og Naturstyrelsen: Middelfart kommuneatlas, 1993.
Socialdemokratiet i Middelfart: 90 års jubilæumsskrift, 1985.
Staffeldt, Erik: Borgmestergården, 1994.
do.: Fra fire kommuner til en, 1995.
Storgaard, Svend: Familien Hess' industrieventyr i Middelfart, oldermandsafhandling 1987.
Thaulow, Th: C.M. Hess og hans slægt, 1951.
Thomsen & Søllinge: De danske Aviser, I-3, 1991.
Tingbogen, bygningsregistret og Middelfart Vejviser 1995/96.
Udklipssamling, vejvisere, Skatte- og Adressebøger, Byarkivet.
Vestergaard, Verner: Middelfart og jernbanerne, 1994.

Forord

Med denne bog vil Forlaget Myren yde et bidrag til Middelfarts købstadsjubilæum i 1996 og samtidig udtrykke sin glæde over den smukke by og egn, som vi dagligt færdes i.

Anledningen kan man passende bruge til at værdsætte de kræfter, der arbejder ihærdigt på at bevare og fastholde mange ældre huses byggestil ved at fremlægge lokalplaner og oprette facadeudvalg og herigennem påvirker en udvikling, der giver mange huse deres identitet tilbage.

En af de væsentlige kilder til dette arbejde finder vi i den kulturskat, som ligger tilgængelig i de ældre, bevarede postkort.

Vi er overbeviste om, at andre med os vil sætte pris på at se og gense de gamle gademiljøer, som mange middelfartere er opvokset med, og som viser noget om den udvikling, byen har gennemgået, når man sammenligner med de nye fotografier.

Postkortene er ikke alene interessante i deres fremstilling af byen. Set med nutidens øjne kan man undres over den høje tekniske kvalitet, som fotograferne har arbejdet med. Visse optagelser er endda ændret og forsøgt forskønnet ved efterfølgende håndkolorering.

Postkortene er stillet til rådighed af Axel Høyer. Uden hans enestående samling var bogen næppe blevet til. Flemming Adamsen er gået i sine kollegers fodspor og har opsøgt de samme steder - dog med anderledes teknisk udstyr - så man kan se, de forandringer, der er sket. Teksterne er skrevet af Erik Staffeldt, som med stor iver og grundighed har opsøgt "kilderne".

Forlaget og forfatteren takker Middelfart Byarkiv og Middelfart Folkebibliotek for en medlevende støtte til at finde oplysninger om byens historie frem.

Vi har alle et ansvar for, hvordan vores omgivelser er indrettet, og om de skaber miljø og trivsel - også for vore efterkommere.

Forlaget Myren håber, at bogen dels vil give læserne en visuel glæde, dels at den vil medvirke til at skabe debat om byens udvikling og udtryk i mange år fremover.

Middelfart, november 1995

Forlaget Myren

Middelfart 1754

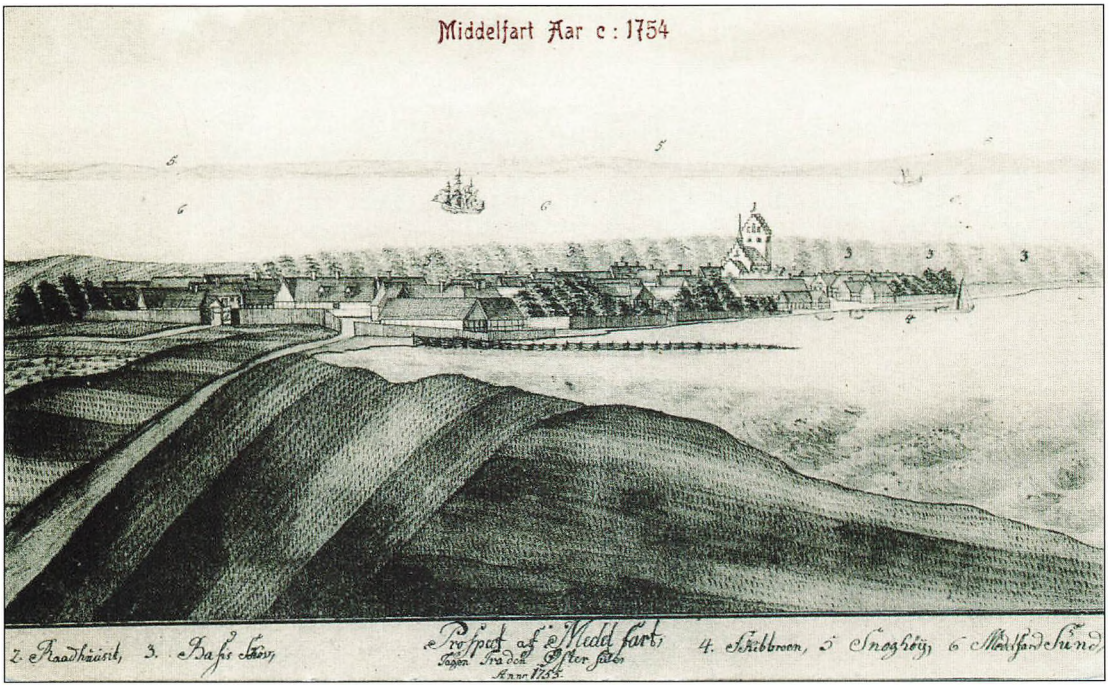

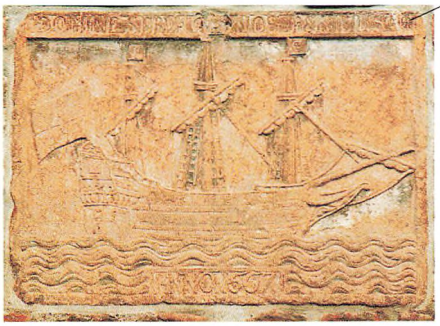

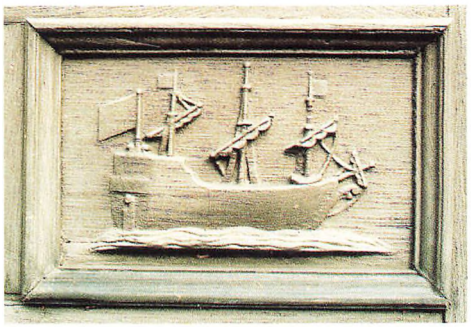

En bys våben er, som gademiljøer og -billeder, en del af dens identitet. Det er et mærke, man kan kende byen på, for som oftest siger det også noget om byen. Våbnet er et symbol, der har sin oprindelse i byens segl. Middelfart har haft og har begge dele, og det gennemgående motiv i segl og våben er nærliggende nok et skib, som minder om byens fortid som hjemsted for skibsfart og fiskeri. Det første bysegl, man støder på, er fra 1496, da kong Hans gav købstadsrettigheder, hvis 500 år fejres i 1996. Der er dog ikke noget klart bevis for at seglet fulgte med rettighederne, som det ellers var skik. Seglet optræder imidlertid i 1535 - som den en-mastede kogge. I 1556 optræder det tre-mastede skib med besejlede sejl, som i princippet går igen i nutidens våben. I 1885 er et segl fra 1717 officielt registreret af den daværende byfoged Johannes Heinrich Holm. Imidlertid vil kirkegængere i Middelfart kende sandstensrelieffet over døren til våbenhuset fra 1667 med indskriften Diomine serva nos perimus (Herre, frels os, vi forgår), hvor skibet vender mod højre med rebede sejl og under noget særegne vindforhold. Flaget agter bliver nem-

Middelfart 1852

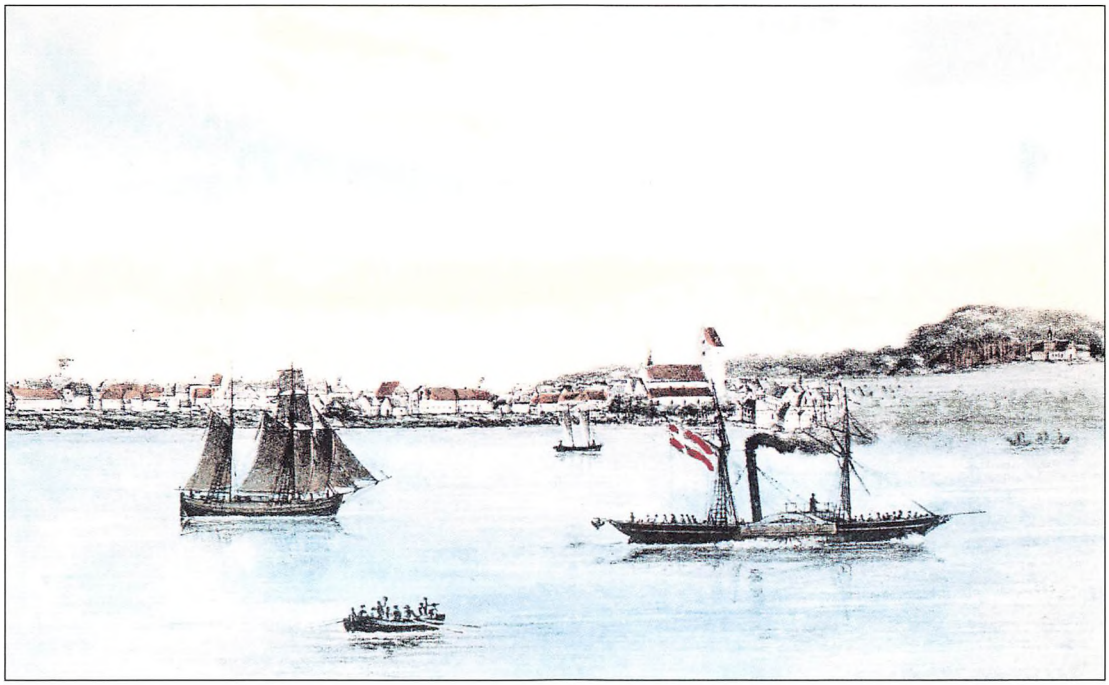

lig udfoldet af en blæst forfra, mens flagene på mastetoppene tilsyneladende vajer for en modsat vind. En variant af dette skib findes i træsnit på Borgmestergårdens port, og de to skibe siges at være i Christian IV-stil. Byvåbnets skib sejler mod venstre - også med beslåede sejl. Så går det ikke så stærkt. Indtil 1992, da det nuværende byvåben blev registreret i Patentdirektoratet efter at være valgt af byrådet i 1989 blandt fire forslag, var der lidt uklarhed om, hvordan byens våben egentlig så ud. I forbindelse med kommunesammenlægningen i 1970 var der overvejelser om at lave et nyt våben, hvor også guldæblerne fra Vejlby-Stribs kommunevåben kom med som symbol på frugtbarheden på landet. 1992-våbnet beskrives sådan i patentet: "I et skjold ses et opspringende sort marsvin i en bølgeformet sølv skjoldfod og i blåt et tremastet guld skib med rebede sølv segl og en dannebrogsvimpel på forreste mast". Det er tegnet af Åge Wulff, og marsvinet er markant stiliseret. Dyret nederst i våbnet mangler lidt snude for at kunne regnes som et rigtigt marsvin.

Postkortet er formentlig taget fra NKT's areal mens planeringsarbejderne til fabriksbyggeriet foregik i 1898. De første bygninger står til venstre. Bagude ses Gimbels og A.C. Hansens kul- og tømmerpladser, der er blevet til ved opfyldning. Den hvide længe har formentlig hørt til A.C. Hansens anlæg. Bugten ved Kappelsbjerg er siden fyldt op. (se iøvrigt s. 45 om NKT).

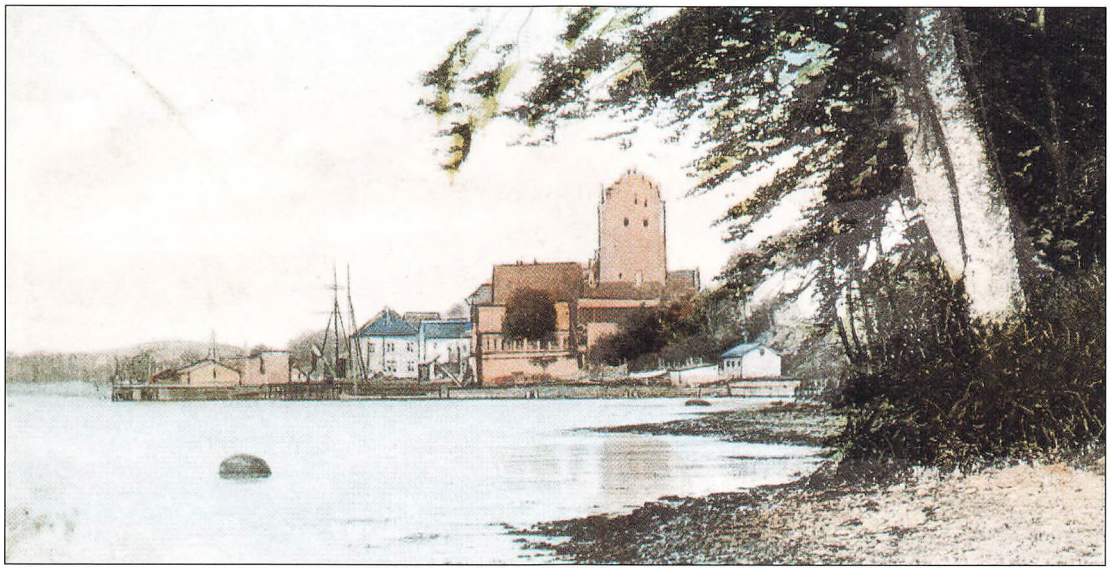

Lige udenfor Middelfart spejler bøgens top sig i bølgen blå, som det hedder i nationalsangen, der dog har inspiration fra Nørreskoven på Tåsinge. I området mellem Kongebroen og Gl. Havn, der kaldes Sibøtterne, skal der ifølge et sagn have været to borge, Gormsborg og Grimersborg. Grimer eller Grimur, som stadig anvendes i Island, betyder den formummede, og navnene brugte den nordiske sagnskikkelse, Odin, for at tilsløre sin identitet, ifølge eddakvadet Grímnismál. Navnet er overlevet i Grimmerhus. Indtil 1818 kørte man langs stranden mellem kongens bro og Middelfart - til vognmændenes stigende utilfredshed, for den lerede vej kunne blive ét ælte, når kildevældene oversvømmede vejen, men så blev vejen lagt op over Kongebrobakken og Pinsebakken. Det levende ler rører stadig på sig, så den populære sti skrider jævnligt ud. Farvandet er i øvrigt vildtreservat, og af hensyn til bynærheden må der ikke drives jagt mellem broerne.

Fra Snoghøj på den jyske side af bæltet gik de små sejlbåde til og fra Middelfart. Det kunne tage en hel time at krydse over, for strømmen skulle tages i agt. Skipperne kendte farvandet og udnyttede strømmen og det såkaldte idvand, der går den modsatte vej - langs kysten. Damp-båden Johanne, der ses liggende ved Snoghøj, var med fra begyndelsen af en mere moderne og organiseret færgefart mellem Middelfart og Snoghøj. Og det gik ikke helt stille af. De gamle færgefolk var selvsagt misfornøjede over det nymodens, hurtigere 41 fods fartøj, da det blev sat ind i maj 1902 og fløjtede "her kommer jeg" til skumlerne. De gav - af brødnid og i stivsind - båden øgenavnet Grisen. Driftige folk som bankdirektør A.C. Hansen, sagfører Ph. Hansen og skibsbygger Hans Illum fra værftet ved havnen, hvor skibet blev bygget, havde dannet et aktieselskab. Det skulle - efter en lidt træg start med obstruktioner fra konkurrenterne - vise sig at blive en økonomisk guldgrube, ikke mindst med den stigende bilisme. Den lille, søde færge Inger kom til i 1912 med

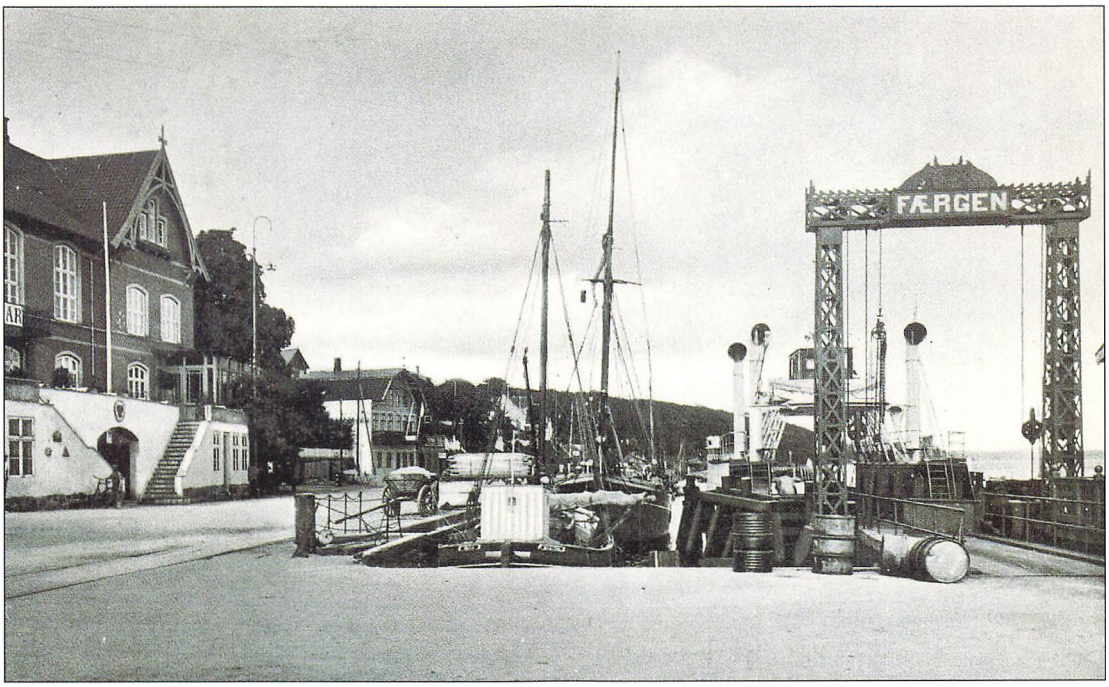

plads til otte biler, som måtte have benzinen tappet af i dunke under overfarten. Det var påbudt med henvisning til brandfaren. Dunkene skulle så kunne kastes overbord, hvis der opstod problemer med åben ild. 1. verdenskrig stoppede brændstof-forsyningen og dermed færgedriften, aktierne kunne købes for en kaffepunch. Efter krigen gik det stærkt igen, og aktierne gav 50% i udbytte tre år i træk. I perioden 1929-34 var der udbytter på 150-300%, og ind til 138.000 biler kom gennem byen det sidste år. Ejeren af Snoghøjgård, fru Meldola, der besad jorden omkring anløbsbroen, fik også sin del af kagen, 50 øre pr. landsat bil fra 1922 - uden at røre en finger - eller knap 28.000 kroner i 1933. Den 14. maj 1935 var det økonomiske eventyr slut. Nu kunne man køre gratis over broen. Blandt de få minder om færgefarten er transportforvalterens hus, Brogade 10, hvis betydning i den sammenhæng går noget længere tilbage. Den store mindesten på promenaden mellem Gl. Havn og Trafikhavnen er rejst af marsvinslauget og kommunen i 1981.

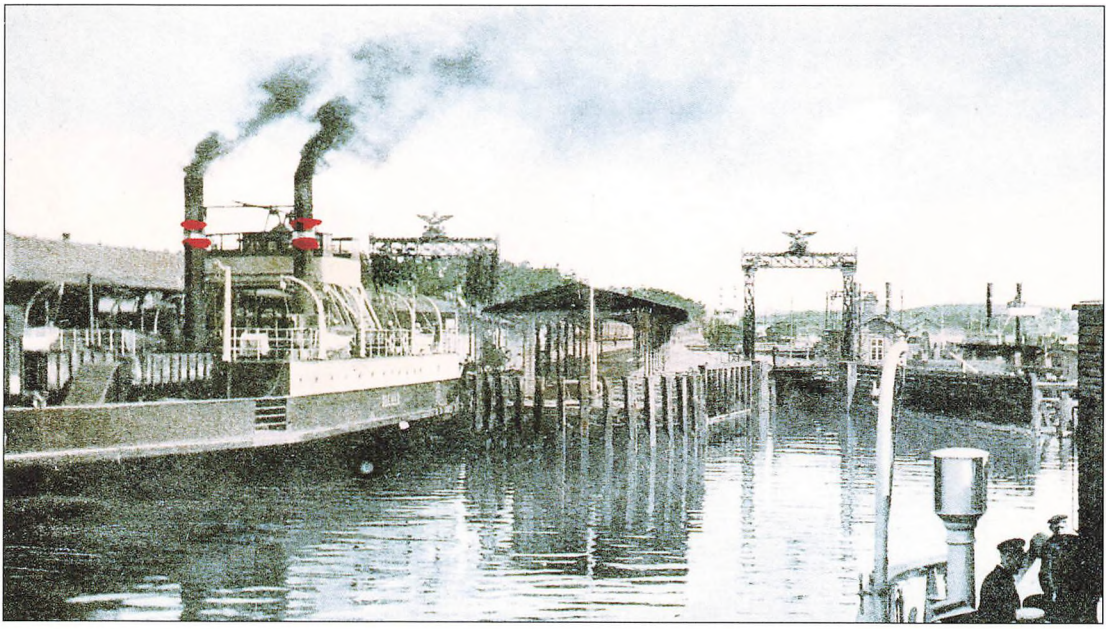

Hilsen fra Lillebælt.

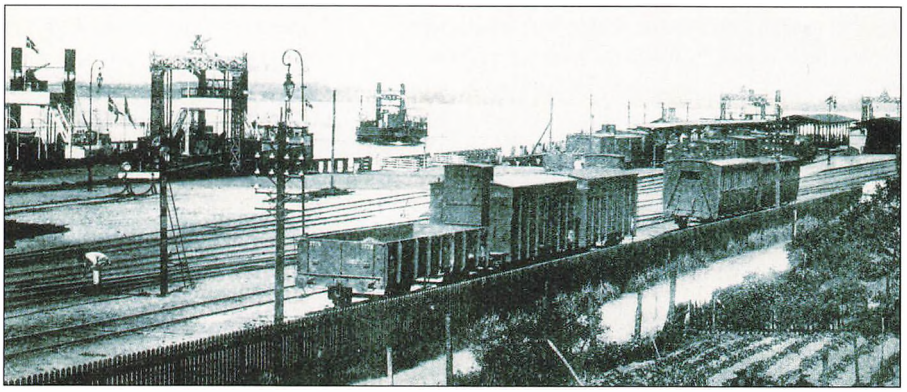

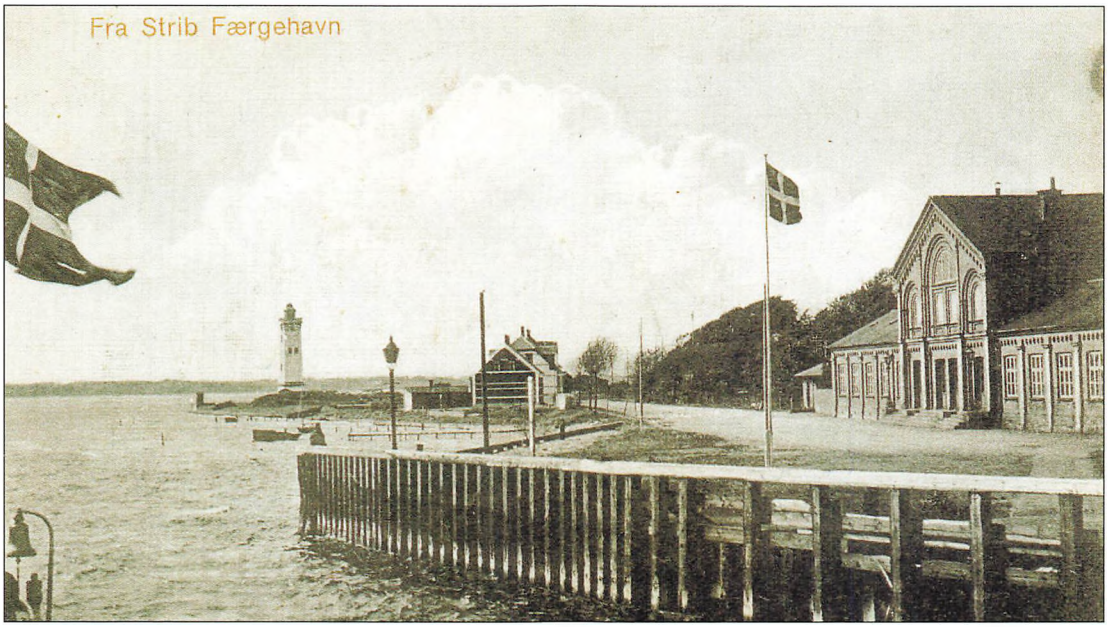

Både fra Strib og Middelfart har der været færgefart. Siden Fredericias grundlæggelse omkring 1650 har der været færgefart til Strib, og stedets storhedstid som færgeby begyndte, da jernbanen blev anlagt frem til Strib i 1866. Person-færgefarten mellem Strib og Fredericia blev forsøgsvis genoptaget i efteråret 1995 - af hensyn til de mange pendlere, som boede/bor i Strib og arbejder på den anden side. Færgen kan også vise sig nyttig for cykelturister. Strib færgehavn var endestation for den fynske jernbane og centrum for et summende folkeliv af rejsende og togvogne, der skulle videre til og fra Jylland. Banen blev ført til Strib med færge til Jylland efter pres fra Fredericia kommune, skønt søkyndige advarede: farvandet var for isfyldt om vinteren - i modsætning til bæltet mellem Middelfart og Snoghøj. De rejsende kunne dog nogle vintre gå på isen over vandet, og i 1891 kom der krav om en bro over bæltet fremfor et unyttigt fæstningsbyggeri ved København. Stationsbygningen, tegnet af arkitekt N.P.C. Holsøe, blev først færdig året efter jernbanens indvielse i 1866, og i Middelfart Avis blev det kritiseret, at de rejsende blev "kastet af i et sludfyldt værelse" inden banegården var bygget. Efter

Den gamle Lillebæltsbros indvielse i 1935 var det slut med at være jernbanestation. Bygningen er i de senere år, under metalværket El-Tins ejerskab, brugt til privat udlejningsbeboelse. Den brændte i foråret 1995. Mange stribonitter ønskede ejendommen bevaret, men viljen var ikke stor nok. I eftersommeren 1995 gav byrådets økonomiudvalg tilladelse til dens nedrivning for at give plads til boligbyggeri på det attraktive område med egen havn - og offentlig passage langs vandet, der ellers havde været forbudt i adskillige år.

I 1837 blev Gl. Havn anlagt, og indtil da skulle skibene lægge til ved en mindre mole, der gik lige ud i vandet ud for Brogade. Molen blev restaureret i 1970, idet havnebassinet blev næsten halveret, hvorved der blev plads til mere parkering for biler. Til gengæld bevirkede det forkortede havnebassin, at vandet i det blev mere uroligt, idet bølgerne ikke længere kunne brydes og løbe op under broen som blev erstattet af den faste mole. I 1994 opførtes et havnetoilet og -bad til ære for sejlerturisterne. Den firkantede bygning bagved var Toldbod 1846-1973. Til forskel fra 1900, da der var travlhed med fiskeri og færgefart, har lystsejlere og havnens "faste stok" af øl-drikkende mennesker overtaget det levende billede i sommermånederne når havnekiosken, der egentlig er bygget til ære for turister, herunder de sejlende, er åben. Om sommeren begiver mange andre middelfartere sig til havnen for at se solnedgangen gennem Den gamle Lillebæltsbro og få en sludder med venner og bekendte.

HAVNEGADE

Når man kommer fra øst langs vandet munder Havnegade ud i Gl. Havn, hvor færgefarten til Snoghøj gik fra. Det var en gade med stigende trafik og lange bilkøer indtil 1935, da broen kom. Jernbanesporene, kaldet trækbanen, gik ude fra Gl. Banegård, så man kunne køre godsvogne, trukket af heste til og fra havnen. Den markante bygning midt i billedet er tidligere skibsmægler Sommers. Hér kunne man også købe skibsbilletter til den store verden. Husene på Algades nordside har i vid udstrækning haver ned til gaden og vandet. Marsvinslauget rejste en kæmpesten, som det hed, for færgefarten ved Havnegades vandside i 1981.

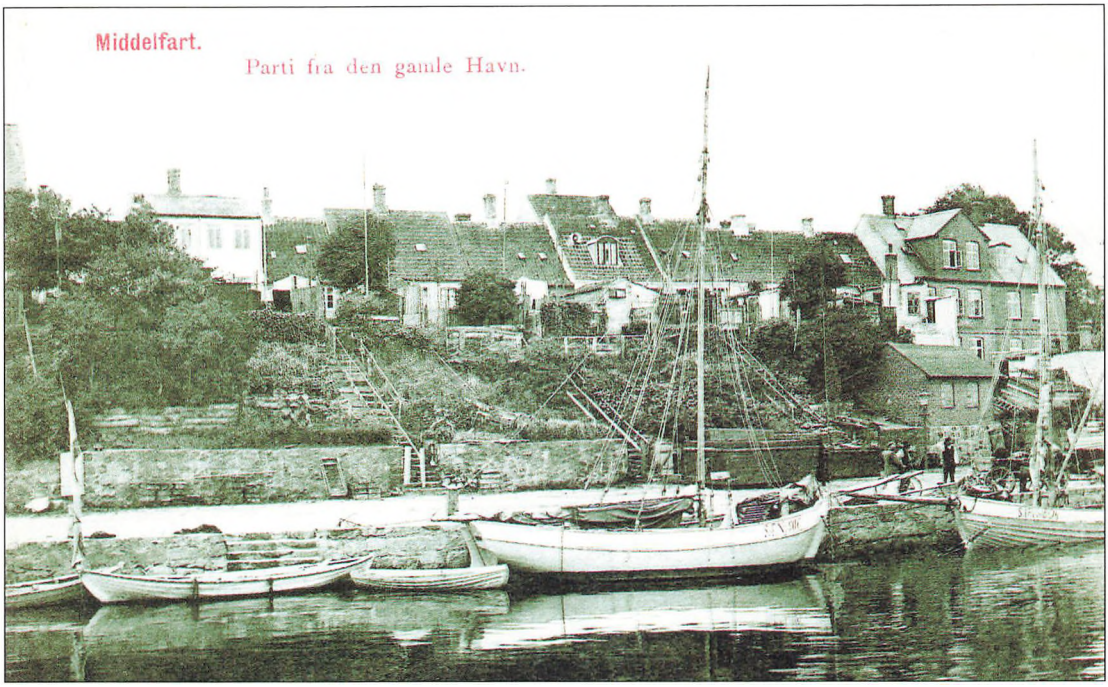

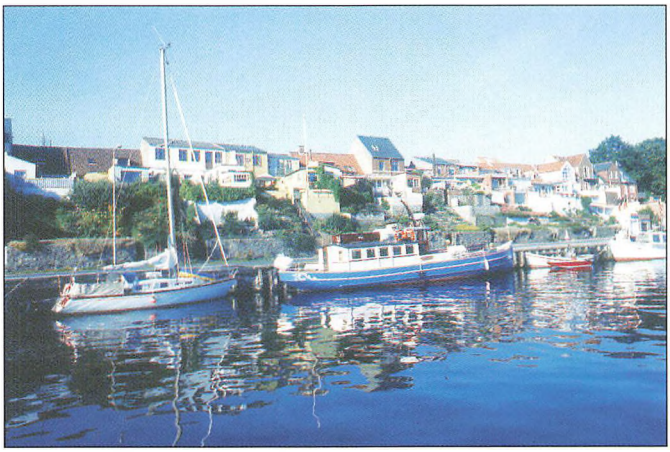

Husene på Gl. Vestergades nordside har De hængende Haver ned mod havnen. En kampestensmur nede på Havnegade kæmper en hård kamp for at holde jorden på plads op ad have-terrasserne, der er et forholdsvis enestående fænomen i et fladt land. Mange af haverne er meget smukke og velholdte, og området regnes traditionelt for at være én af byens attraktioner, omend mangelen på en lokalplan, der kunne fastholde husenes principielle stil som gamle håndværker-, sofolks-, fisker- og færgemandshuse, har sat sine spor nogle steder - med store panoramavinduer og tilbygninger, der mangler tilpasning til de eksisterende huse. Terrasserne ned mod havnen er både varierede og fantasifulde, de giver tilsammen et uhøjtideligt og inspirerende miljø.

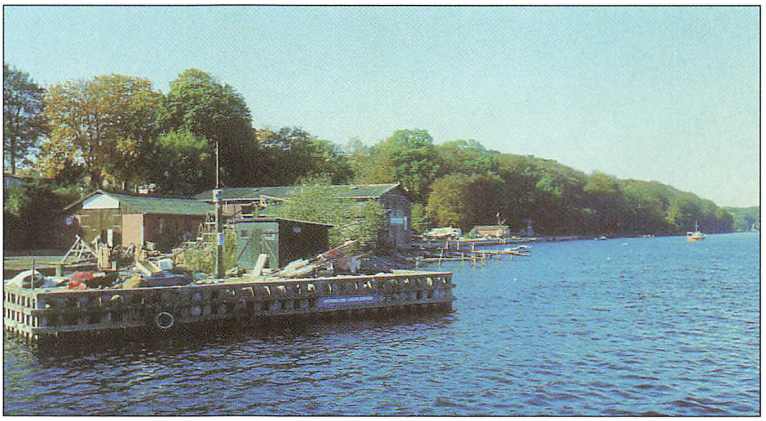

Badehusene ved Sildemarken blev brugt ved skolens svømmeundervisning indtil midten af 1950'erne. Af et gammelt postkort ses, at de også var der før 1916, og ældre bykort angiver deres placering i 1873 - måske som badehuse til Hotel Melfar der en overgang var badehotel. Da byens (urensede) kloak- og toiletvand også blev sluppet ud ved havnen, forekom det, at svømmeundervisningen kunne suppleres med studier i menneskelige fækalie-former. Når de synligt opdagedes under særlige strømforhold, blev børnene beordret op af vandet. Så der blev gjort noget for deres helbred. Sildemarken var og er fiskernes og deres småbådes område med stejlepladser. Førhen var der ofte ild under tjærekedlen, når fiskegarnene skulle imprægneres. Kajakklubben Strømmen havde sit karakteristiske klubhus her til 1981, da den flyttede til Marinaen efter 47 år i Sildemarken. Nu har dykkerklubben Marsvinet bygningen, der var nærmest "dødsdømt", da kajakklubben flyttede.

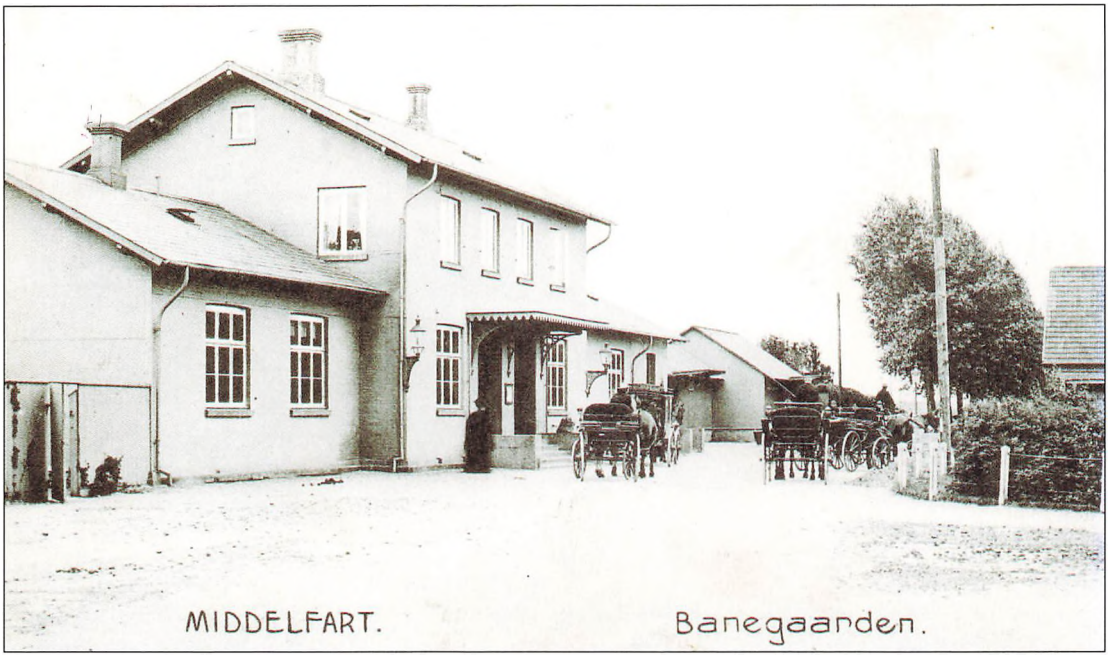

Da Dronning Louises Bane mellem Nyborg og Middelfart blev anlagt i 1865, skulle man bruge en banegård udenfor Middelfart. Droscherne foran bygningen fortæller om datidens taxi-kørsel til og fra byen, hvor der var en del misfornøjelse med, at banen blev lagt så langt væk. Byen led også udviklingsmæssigt af det. Dog blev der anlagt et spor, hvor man kunne trække godsvogne til Gl. Havn med heste. Jernbanekroens restauratør Dall fik - som den første i Middelfart - elektrisk lys i 1910. Stationsforstanderen ville ikke have musik. Da humlegrosserer Rasmussen, Bro Humlemagasin (nu Ringgården), der gerne omgikkes jævne folk, engang i 1930'erne ledsagede et Fredericia-orkester til banegården efter en 1. maj fest og gerne ville høre et afskedsnummer, meddelte stationsforstanderen: "Musik på perronen koster en bøde på 100 kr.". Rasmussen tog sin tegnebog frem: "Her er 100 kr., og så spilles der", svarede han hvast. Nu ejer Østergaard Dansk Auto Materiel A/S og Primagaz Danmark A/S bygningen, der tidligere har tilhørt Kosangas. På det nederste postkort til højre kommer damptoget gennem Staurby Skov ved Gl. Strandvej.

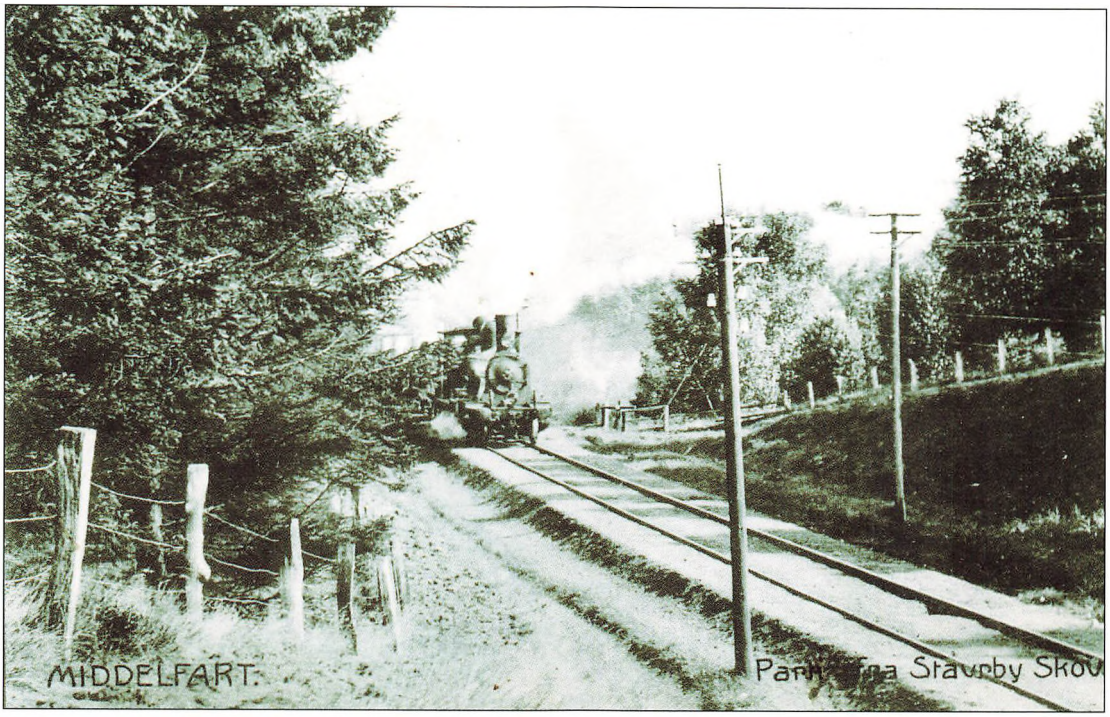
MIDDELFART.
Parti fra Stavnby Skov

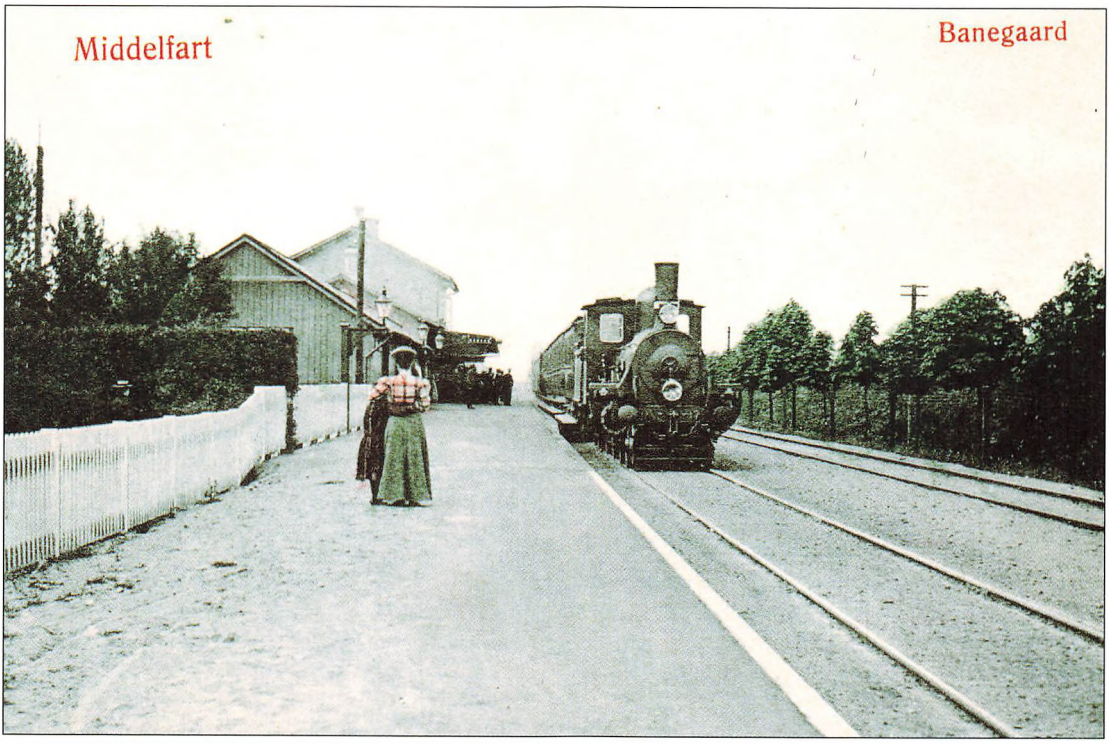
Middelfart
Banegaard

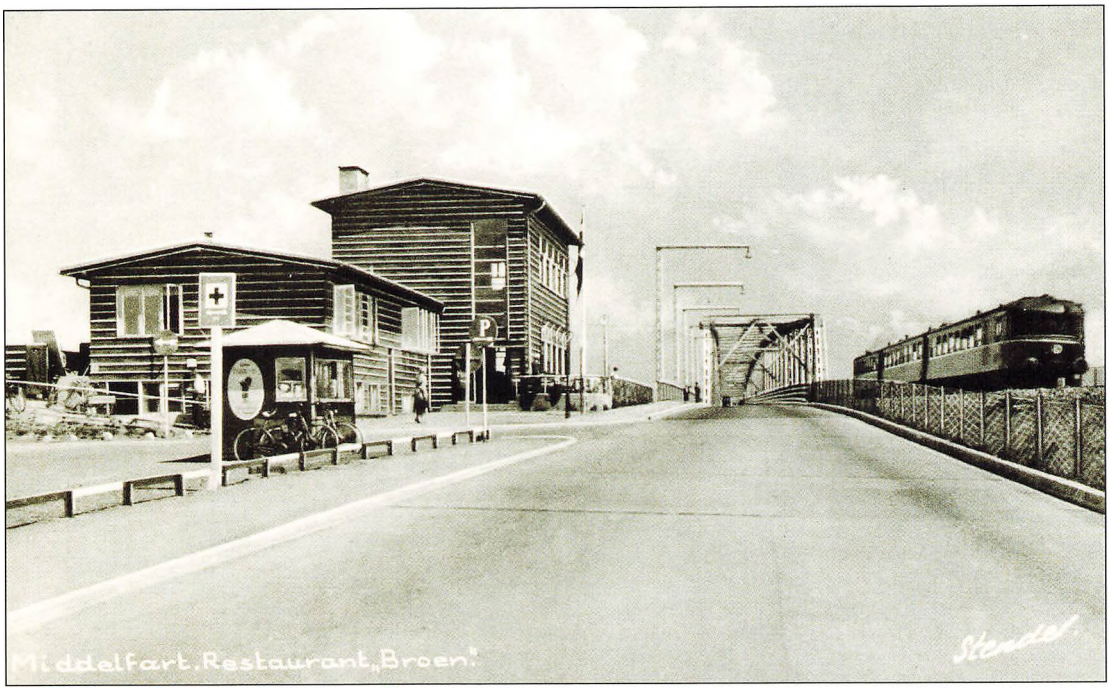

Farvekortet til højre er fra før Lillebæltsbroen blev indviet i 1935 og må opfattes som et PR-fremstød for den - med en idylliseret fremstilling af det forjættede fremskridt, symboliseret ved travle biler, en lastbil og det dampende tog. Restaurant Broen lå lige overfor et trinbræt ved broens begyndelse på den fynske side. Den var selvsagt velbesøgt i broens første årtier, da nyhedens interesse stadig var intakt, for herfra havde man et strålende vue over bro og bælt. Bygningen blev opført af rødmalede forskallingsbrædder fra støbningen af broens buefag, og fundamentet med kælder bestod såmænd endnu i 1995, da der dog var planer om at fjerne det for at give plads til en ny oplags- og mandskabsbygning i forbindel-

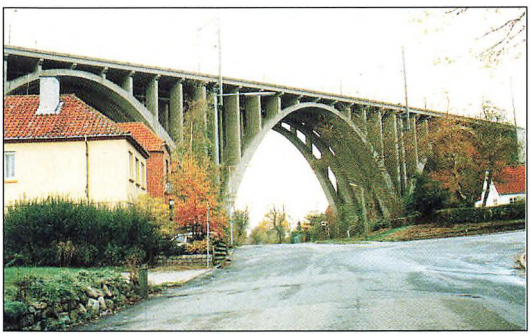

se med broens vedligeholdelse, samt til brovagten. Hele området er fyldt op med materialer, der er gravet ud af den nuværende jernbaneslugt omkring Adlerhusvejs øvre del og bag Restaurant Karoline. Restaurant Broen blev revet ned i slutningen af 1970'erne. Under den tyske besættelse af Danmark 1940-45 havde broen en udpræget strategisk betydning og var derfor godt bevogtet bl.a. med antiluftskyts. Sprængladninger var anlagt under brofagene og skulle være brugt ved en kapitulation. Destruktionen kom dog ikke til udførelse. Hvis det var sket, var der nød-færgelejer både i Fredericia og Strib, som kunne tages i brug.

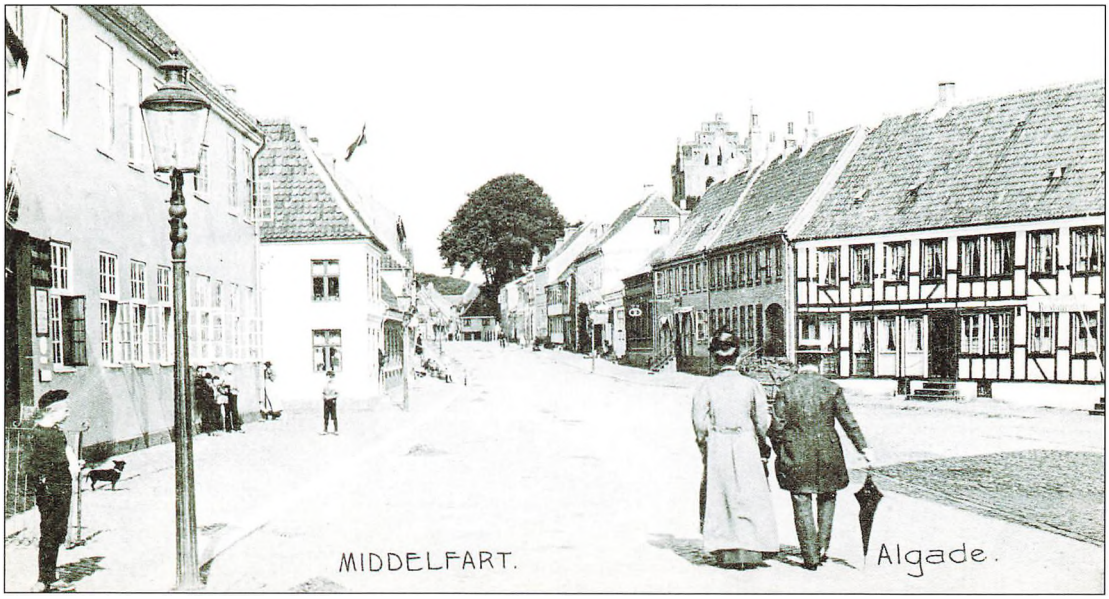

Her er det fotograf Liisberg og frue, der entrer Torvet med den nu fredede klassicistiske bygning til venstre, ejet af advokaterne Larsen og Brodersen. Derefter ses J. Tøffner Rasmussens antikvitetsforretning, hvor bankboksen fra den tidligere Vends m. fl. herreders Spare- og Lånekasse stadig eksisterer. Ovre til højre er det fine gamle bindingsværkshus, som i de seneste årtier har haft en mindre smuk pølsegrill foran. Bygningen, kaldet Torvegrillen, blev fjernet i oktober 1995, så det gule bindingsværkshus kom bedre til sin ret. Det har været hjemsted for rejsestald, trykkeri, frisør, cafe, antikvariat, Vestfyns Cykelfabrik og Frelsens Hær. Nu er der udelukkende lejligheder i det velholdte hus fra slutningen af 1700-tallet.

Spøers gamle skibsproviantering ved havnen har overlevet nedgangen i skibstrafikken ved at udvide og skifte varesortimentet. Henry Spøer åbnede den i 1946, ofte med 14-18 timers arbejdsdag. I 1986 overdrog hans enke, Grete Spøer forretningen til Uffe Roy Michelsen. Forretningen blev oprindelig åbnet af skibshandler Vestergaard omkring 1910, senere havde skibshandler Åge Hansen den, indtil Spøer tog over. Nede på havnen stod en markant og nedslidt FAF-silo ubenyttet hen i en årrække - til en vis irritation for naturelskere, hvorefter den blev revet ned i 1987 og erstattet af det blå pakhus.

Det er ligesom torvet er nærmest trekantet, og formen kommer af den gamle gadeføring. Knorregade og Smedegade søgte begge den lige vej mod havnen og mundede først ud i Fisketorvet, en overgang kaldet Den røde Plads i folkemunde, idet kommunisternes formand, Leo Levin boede her. I en forsænket rondel, hvor husets navn tidligere stod, havde han placeret det kommunistiske symbol, hammer og segl, udskåret i jern. Bemærk mønstret i pigsten-belægningen og den gamle tranlygte til højre. Huset i midten er Hindsgavls gamle kørelade. Her satte herskabet heste og vogn ind, når man skulle i kirke. Knorregade 2 (th.) rummer Middelfart Museums administration og en del af samlingen, bygningen var tidligere en landbrugsejendom med dyrehold og markjord udenfor byen. Her på torvet blev i 1915 plantet en såkaldt kvindeeg i anledning af kvindernes valgret ved grundlovsændringen. Den måtte vige pladsen i 1957 til fordel for Marsvinsbrønden, en gave fra Ny Carlsbergfonden og udført i drevet kobber af kunstneren, sølvsmed Hans Olsen. En kvindeeg blev genplantet i 1989. På hjørnet af Algade lå marsvinsjægernes stamværtshus Løven.

Sct. Nicolai Kirke

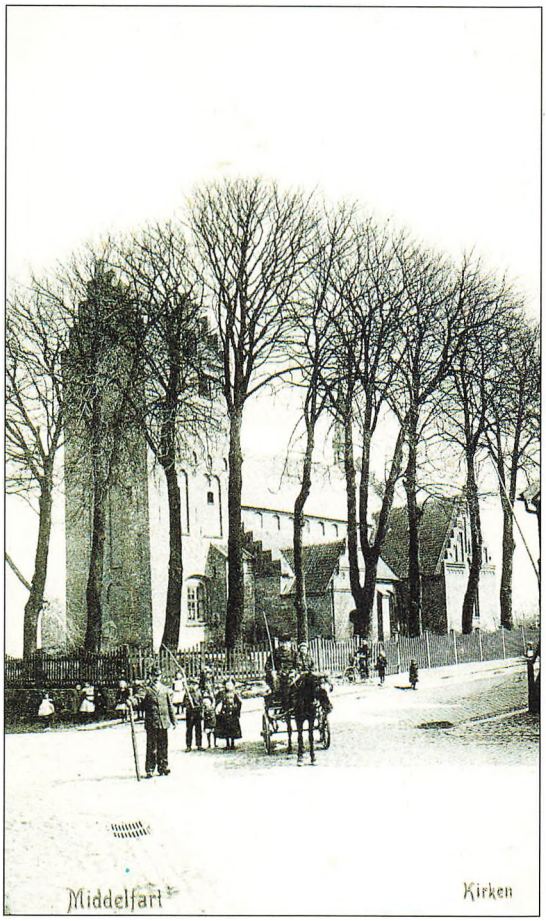

Kirken i Middelfart blev i katolsk tid viet til de søfarendes skytshelgen, Sankt Nicolai. Den fik i hovedsagen sin nuværende skikkelse omkring 1667. Dog havde tårnet i en periode tidligere hele fem spir og fire gavle øverst. De ældste dele er fra 1200-tallet, da der hverken var tårn, spir eller våbenhus, og inden da kan der have ligget en trækirke ved vejen til overfartsstedet. Storm og oprørte og "høje vande" har antastet kirkens nordside, idet bakken er skredet ud. I 1860'erne var den hvidkalket og havde blytag, der blev udskiftet, fordi det var dyrt at vedligeholde, med sortglaserede vingetegl fra 1867. Foran kirken mod Algade var der tidligere de såkaldte kirkeboder, ganske små beboelseshuse, hvoraf ses rester i Algade. Omkring kirken var også en ringmur i 1700-tallet. Den blev brudt ned og afløst af et stakit i 1843. Det var væk i 1970 og året efter faldt en række høje kastanietræer, hule af råd, så de var til fare for omgivelserne, efter at fredningsmyndighederne længe havde kæmpet for deres bevarelse. Selveste kirkeminister Jørgen Peder Hansen måtte tage til Middelfart for at besigtige forholdene, forsøge mægling og træffe en afgørelse. I stedet blev nogle grupper manna-ask plantet - mod protesterende naboers ønske. De mente at have fået menighedsrådets tilsagn om en forhandling, før noget andet blev plantet efter de omdiskuterede kastanietræer. I 1995 kom menighedsrådet igen ud i en proteststorm, da det fremlagde en skitse til en ny sognegård øst for kirken.

Den fredede bygning, hvor Holms ligger, var før hotel og blev fra 1901 kendt som Højskolehjemmet, hvor bl.a. landbefolkningen efter indkøbsturen i byen kom ind for at hvile, spise og få en tår over tørsten. Og det kan man stadig i de atmosfærefyldte rum - tilsat jazzmusik, såvel levende som båndafspillet. Husets historie går tilbage til 1584, og det har været beboet af købmænd, avlsbrugere, en borgmester, gårdejer, en møller og brændevinsbrænder, ligesom den berømte bladmand Claudius Madsen lavede Middelfart Avis i huset i midten af 1800-tallet. Stedet var engang byens østligste udkant, hvorfra vejen gik mod Odense op over bakken mod sydøst. Linjeføringen kan stadig anes, når man går ind bag Hess' tidligere kontorbygning og kigger til højre. I området mellem den nedlagte vej og bæltet lå i gammel tid Piilehauge, der antyder, at området var sumpet og dermed udgjorde en beskyttelse af byen. På det gamle postkort ses Wiboltts købmandsgård overfor. Afstanden mellem bygningerne blev for snæver, da bilerne krævede plads på gaderne. En overgang i 1920'rne og begyndelsen af 30'rne tænkte man på at rive Holms ned for at bilerne kunne komme gennem byen til Den gamle Lillebæltsbro. Det skete dog ikke. Til gengæld blev Wiboltts Gård fjernet for at give plads til Middelfart Sparekasse, hvis gadefacade blev rykket tilbage.

Holms har været større - helt hen til Søndergade, hvor den kendte legetøjsforretning Tip-Top lå i Wagners nuværende butikslokale. Denne del af huset er brændt og genopført, så facaden mod Algade falder sammen med det gamle Holms. Byens centrale strøg, hvor man promenerede gennem flere hundrede år. Algade blev gågade i 1980, ikke uden diskussion, og enkelte handlende ønskede ikke at medvirke til det med kontanter, de siges at være ganske godt tilfreds med det roligere handelsliv, som har afløst en tæt biltrafik

i den forholdsvis snævre gade. Tidligere navne var Store Adelgade og Storegade. I de senere år har en facadeplan været med til at rette lidt op på tidligere modeluner med faste baldakiner, så flere huse har fået deres "egen" og mere ærlige fremtræden tilbage. Apoteket og Den Danske Bank er gode eksempler.

Middelfart Venstreblads gamle bladhus i Algade fra 1924 ses til venstre. I 1975 indgik bladet som en del af Fyns Tidende, som igen blev overtaget af MORGENPOSTEN Fyens Stiftstidende i 1979. Sideløbende er den gamle bladbygning, som under chefredaktør Vagner Lindharts ledelse var ramme om flere banebrydende, tekniske nyskabelser indenfor blad-fremstilling, solgt til Fyens Stiftstidende. Dagbladets 100%-ejede datterselskab, Fynske Distriktsblade, der bl.a. udsender annonce-ugebladet Melfar Posten, og producerer Fyens Stiftstidende-tillægget Gul & Gratis i entreprise, er senere rykket ind i Bladhuset. På postkortet er venstrebladets navn malet direkte på facaden. Siden kom et neon-skilt i "krøllede" bogstaver op. Det blev iøvrigt fjernet af distriktsbladenes ledelse i 1994, men der kom - som man kunne vente - protester, og koncernledelsen lod nye bogstaver sætte op i den "gamle" stil. Neon-bogstaverne var desuden nær endt som "skrot", men de blev i sidste øjeblik reddet og kom på Dansk Pressemuseum i Odense. Museet havde i forvejen venstrebladets tidligere foto-sætte-udstyr, den såkaldte Flash-o-liner, der blev installeret i Bladhuset i 1966 og overdraget i 1982. Til højre ses ejendommen, der rummede posthus fra 1906 til 1935. To år forinden havde herre-ekviperingshandler Richard Mikkelsen købt huset og flyttede sin forretning dertil, da posthuset flyttede. Den italienske restaurant Papa's rykkede ind i 1984. Ejendommen købtes i 1995 af brdr. Høyer, Lollandsvej. Byens første postmester - fra 1770 - hed Jens Brandt og havde postkontor i Wiboltts Gård (nu Middelfart Sparekasse). Mens telegrafkontoret endnu lå i Mørkegyde (Grønnegade) kom postkontoret ind i ligeledes trange lokaler i Algade 2 fra 1890-1906, ved siden af Den gamle Postgård, der hedder sådan, fordi postens heste og vogne holdt ind her. De to funktioner blev sluttet sammen i lejede lokaler i Algade 57 i 1906 under postmester Christian Conrad Frederik Buemanns ledelse. Han var en nær ven af assessor Møller i Borgmestergården og opdrættede kanariefugle. Fra Algade flyttede postkontoret, telegrafen og rigstelefonen ind i nye lokaler ved banegården, da banen blev anlagt og broen bygget.

I den nyere del af Algade kan man stadig se Hess' Jernstøberis gamle kontorbygning fra 1866. Treårskrigen og krigen i 1864 var gode forretninger, for J.S. Hess 1823-78, hvis firmanavn fik tilføjet "& Søn" i 1872, da sønnen Peter, trådte ind sin fars støberi-virksomhed. Et gammelt forhus mod Algade blev revet ned i 1866, da det nuværende blev opført. Naboejendommen mod vest, hvor optiker Flemming Foss har forretning, blev inddraget i 1889. Næste ejendom mod vest er glarmesterfirmaet Springs. Fra nogle få medarbejdere nåede støberiet op på 100 ansatte i 1891, idet arbejdsstyrken fordobledes på et år. Da beskæftigelsen var på sit højeste, var der 200. Det var hovedsagelig bønderkarle, der ikke var egentlig faglærte, virksomheden beskæftigede under en patriarkalsk og noget militærisk ledelse. Arbejderne blev øvet i eksercits, da de fik en fane af fabrikant, løjtnant Peter Hess, der også iagttog flere sociale hensyn, end flere kolleger, f.eks. betalte han halvdelen af arbejdernes sygekassekontingent. Han var bestemt ikke tilhænger af fagforeninger, fyrede endog en smed, der forestod dannelsen af en fagforening i 1896. Fagforeningerne reagerede mod arbejdskontrakter, hvorefter man til enhver tid skulle tage overarbejde og arbejde på helligdage. Det kostede 300 kroner i bod at bryde kontrakten. I 1902 byggede Peter Hess den store villa Hesslund øst for NKT. Den forlod han og familien for at bosætte sig i København i 1910. NKT købte Hesslund i 1928, da firmaet blev overtaget af C.M. Hess, Vejle, en onkel til fabrikant Hans Hess, der omkom ved en bilulykke otte år før. I 1903 og 1904 var Peter Hess byens største skatteyder. Han sad i byrådet og gjorde meget for sin by, der ærede ham ved at opkalde Hessgade efter ham. Sønnen Hans overtog virksomheden i 1904. Foruden ovne, støbte man komfurer, klokker, gryder, pander, vinduer, trapper med og uden gelændere, og smedede kæder, og gennem alle årene blev især ovnene udviklet, så de klarede sig fint i konkurrencen med andre. Støbevarerne fik imidlertid konkurrence fra centralvarmeanlæg, flaskegassen, trævinduer, vaskemaskiner og de lettere stålkonstruktioner. Støberiet blev flyttet til C.M. Hess' fabrikker i Vejle i 1957. Selvom det var et hårdt socialt slag for mange arbejdere, som havde tjent fabrikken i 30-35 år, blev lukningen af den larmende og osende fabrik midt i byen modtaget med en vis lettelse andre steder. Mange arbejdere havde fået deres helbred ødelagt af bl.a. silikose. Indtil 1964, da Middelfart-afdelingen stoppede helt efter 112 år på stedet, var der lager og salgsvirksomhed i Algade-ejendommen, hvis område gik helt op til Teglværksgade. Senere var der - urealiserede - planer om et butikstorv på grunden.

De store patricier-ejendomme på nordsiden af Østergade ved Kappelsbjergvej er opført i 1901-03, og Middelfart Avis ejede en del af bygningen, der blev revet ned i 1975 til fordel for Handelsbanken, hvor kommunens social- og sundhedsforvaltning nu har kontorer. Byens første folkevalgte borgmester, Ehlert Nielsen fik kontor i bygningen fra 1918. I det hele taget fandt byens mere velstående håndværkere bedre plads til deres boliger og værksteder i denne gade fra omkring århundredskiftet, da pladsen i midtbyen blev for trang.

Postkortet viser gaden mod øst, med Jernbanegade til højre. På det første hjørne, Algades sidste hus, nu Telebutikken, boede den kendte dr. Martin, og på det andet lå Jernbanehotellet/Centralhotellet. Bemærk pælen, der bar telefonledningerne, længere henne. Midt i billedet ses den gamle Østre Kirkegård, også kaldet Krigeranlægget, hvor soldater fra krigen 1848-50 blev begravet. Anlægget blev delvist betalt af humlegrosserer Rasmussen. Kommunen købte anlægget i 1951 med henblik på at bygge rådhus, og det blev indviet i 1969, få måneder før kommunesammenlægningen 1. april 1970.

Her kan man se udviklingen i antallet af telefonabonnenter, når man sammenligner med side 31, idet hver abonnent havde sin ledning hængende i luften. Træerne til højre på det øverste postkort og til venstre på det nederste er det gamle Krigeranlæg, og i denne side af Østergade stod elmasterne. Gaslygterne, der en overgang blev tændt og slukket aften og morgen af en mand, der gik rundt med en pind med krog på for at kunne betjene gashanen oppe i lygten. Bemærk også hestepærerne, der sjældent fik lov at ligge ret lang tid. De var eftertragtede af haveejere.

Byens gamle voldgade hedder Søndergade. Indtil slutningen af 1850'erne gik byen ikke længere mod syd og sydøst end parcellerne ved gaden, der er anlagt af bedrestillede håndværkere. Indtil nyere tid lå Carl Larsens Bogtrykkeri og en købmandsforretning som nogle af gadens virksomheder. Gaden rummede tidligere bl.a. to gartnerier, mejeriet, en vognmandsforretning, huset med den store port til højre i billedet ejede brandmajor, skorstensfejermester Holst Petersen, Herman Jensens læremester, for et halvt hundrede år siden, samt en privatskole. Af virksomheder er der kun en malermester, Per Jørgensen, tilbage. I nyere tid har bilerne overtaget gaden, hvor elektriciteten endnu i 1995 føres i luftledninger.

Fra gammel tid er Smedegade, som navnet jo antyder, smedenes gade. Med deres essers gnister var de henvist til byens daværende udkant for at være lidt på afstand af de stråtækte, brandfarlige huse. Til højre ses H. Thidemanns købmandsgård, der havde afdelinger både i Nørre Aaby og Ronæsbro. Thidemann drev også bryggeri. Efter at hans forretning var lukket, blev ejendommen omdannet til ejerlejligheder.

KNORREGADE

Med flagstængerne sat ud fra husene er Knorregade her i festdragt. Bemærk den fine barnevogn og de store kastanier foran kirken. Gaden rummede tidligere adskillige butikker, bl.a. to bagerier, Herzum-Larsens i den store bygning nede på venstre side og bager Outzens på hjørnet af Kongebrovej. Der var også et fiskerøgeri, hvis bygninger gik igennem til Smedegade. I lighed med de andre gader i den vestlige bydel, er de gamle fisker- og håndværkerhuse for en stor dels vedkommende blevet nydeligt restaureret indenfor de senere år. I de gamle papirer hedder gaden Knurregade, måske var de særligt vrisne i gaden engang? En anden forklaring er, at navnet kommer fra bådtypen knarre.

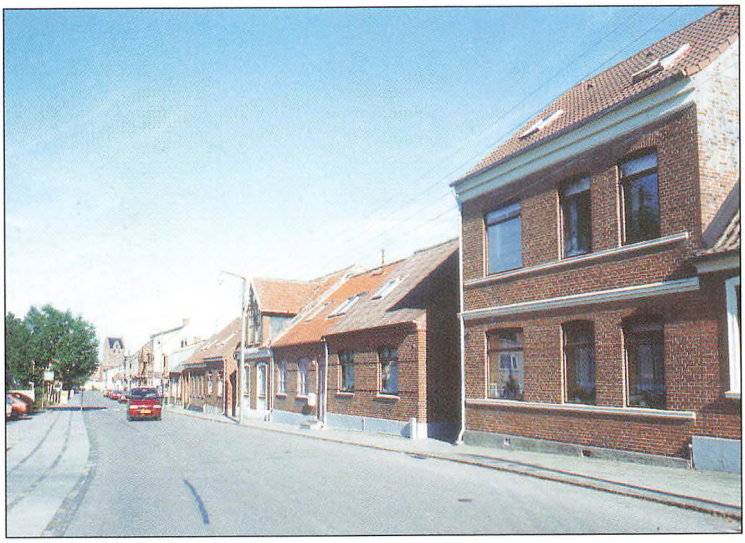

Husene overfor Plejehjemmet i Skovgade er bygget fra omkring 1920. Byens Vesterport stod ved stien Bag Haver, og lige overfor den havde Hindsgavl en strimmel jord helt ind til bykernen. Bemærk, at husene er forskellige på hver side af den gamle bygrænse. Nede ved Kongebrovej lå Kasernen, som bebyggelsen hed i folkemunde. Vejen til Hindsgavl blev både benyttet af herskabet og af herregårdskarlene - når de støjende vandrede hjem efter en hård aften i byen. Samme fænomen kan iagttages i de gamle gader nu om stunder, da der ikke er nogen vægter til at lægge en dæmper på gemytterne. Her som andre steder - stiller børnene sig ivrigt op for at komme med på billedet. På hjørnet af Skovgade og Behrendtsvej lå ifølge en mindesten på stedet fra ca. 1825 til 1895 Marsvinsjægernes trankogeri, der i perioden november-marts (marsvinsjagtsæsonen) sendte sin kvalmende røg ind over byen.

Gl. Vestergade

Nordsiden eller vandsiden af Gl. Vestergade blev først bebygget, og det er disse huse, der har de hængende haver ned mod havnen. Beboerne var færgekarle, skippere og fiskere. Til højre på det gamle postkort ses et skilt, som viser vej til Toldbod Vinhus med billard. Slippen blev i folkemunde kaldt Suez-kanalen. Huset til venstre har tilhørt møbelsnedker Aksel Andersen, og KFUM's Sociale Arbejde har drevet genbrugsforretning i dets udlænger. Landsiden af gaden efter Buggesgade er den nyeste bebyggelse, mens husene nærmere Fisketorvet er ældre. Mange huse er i de senere år blevet renoveret, et enkelt med kviste, der har vinduer i siderne, som er usædvanligt efter husenes byggeskik.

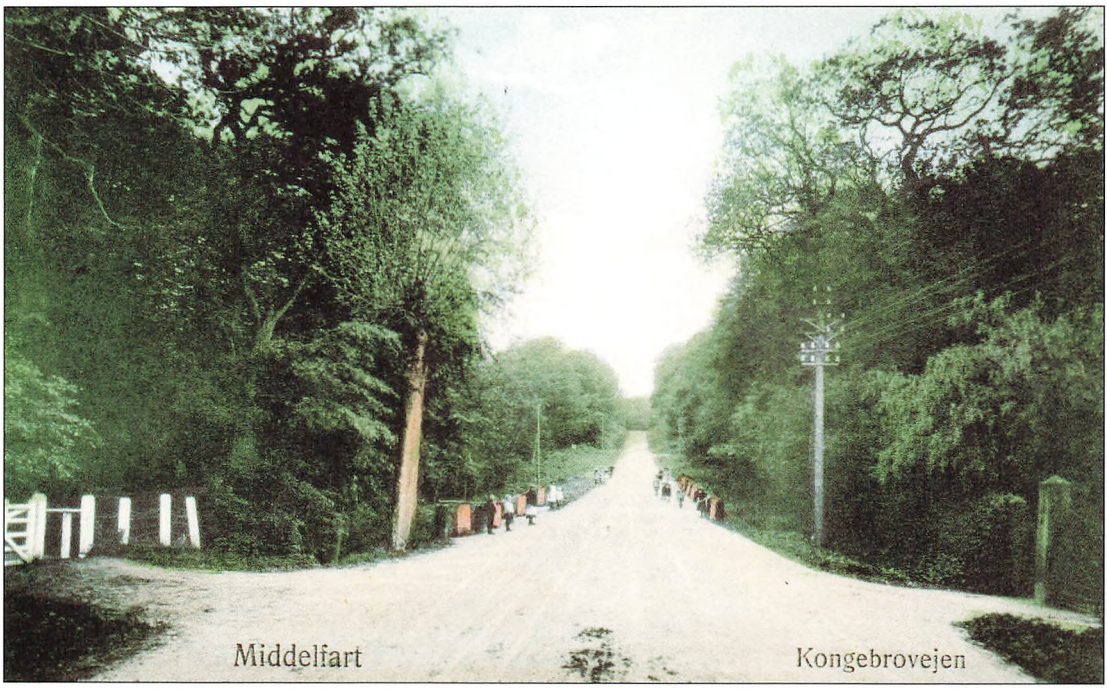

Da det blev for slemt at køre ad den mudrede vej langs vandet, blev Kongebrovej anlagt op over bakken gennem skoven. I 1950-60'erne var Kongebrobakken og især Pinsebakken børnenes populære (bob)slæde- og kælkebakker, når der lå sne. Leddet til venstre fører ind til Langedam, hvor der nu er spejderhytte. "Dammen" afvandes gennem Postens Rende, der er ført under Kongebrovej og løber bag om Grimmerhus, som vejen til højre leder ned til, og ud i bæltet. Øverst på Kongebrobakken står en mindesten for Carl A.V. Slengerik, der var redaktør af Fyns Venstreblad 1897-1904 med daværende (1894-1901) aflægger Middelfart Venstreblad, hvorefter dette blev selvstændigt radikalt blad med Slengerik i bestyrelsen. Han var folketingsmand i henved 20 år fra 1901.

Villaer og huse på højre side af Kongebrovej, set mod byen til og med nummer ni ligger på gammel Hindsgavl-jord, som kommunen købte i 1919, mens resten - også de lave huse mellem kirkegården og Knorregade - er gammel by-jord. Den store villa først til højre tilhører landsretssagfører Ejnar Larsen.

Buggesgade

Noget senere end Gl. Vestergade, nemlig omkring 1860, er Buggesgade blevet bebygget. Nu rummer den udelukkende beboelse - og en nedlagt æskefabrik, der også har været møbel-genbrugsforretning. Tidligere havde gaden en købmandsforretning, indtil 1911 købmand Fentz, 1911-46 Axel Cortsen, hvorefter Sigurd Poulsen drev den til midten af 1970'erne. Helt op i 1950'erne boede der flere søfolk i gaden, som oprindelig var forbindelsen mellem denne del af byen og markerne.

Navnet fik gaden efter den jyske adelsmand Niels Bugge, der skal være myrdet i Middelfart sammen med to andre adelsmænd, Ove Stigsen og Peder Andersen, af tre fiskere i 1358. Selvom kongen nok havde en finger med i spillet, kostede mordet en bod - de såkaldte buggespenge - i flere århundreder efter. Også skræppeplanten buggesblod, rød hestehov, holdt ud på den nærliggende kirkegård i mange år, indtil den også blev nedkæmpet.

HESSGADE

Omkring århundredskiftet, altså efter at den daværende Sindssygeanstalt kom, blev Hessgade anlagt. I de første år efter hospitalets oprettelse måtte man en ordentlig omvej for at komme til og fra byens centrum, nemlig via Søndergade og Skovgade/Blindebomsvej - og så op over nogle markveje til Nordre Hougvej, der senere blev til Brovejen. Denne omvej var højst besværlig for kultransporterne fra havnen til hospitalets centralfyr. I sommeren 1897 skete der noget: to huse i Søndergade, hvor handskemager Bardram, matros Moesgaard og værtshusholder P. Thuesen boede, blev revet ned. Gaden blev opkaldt efter fabrikant, løjtnant Hess, der ejede det store jernstøberi ved Algade-Jernbanegade. Han var formand for hospitalets bestyrelse. Senere fik den lige gade et rigt varieret butiksliv: tre købmænd, en urmager, en skomager, et bageri,

cykelsmed og -handler, en slagter, et gartneri (på hjørnet af Søndergade), et dameskrædderi og Tønnesens store tømmerplads mellem Stationsvej og jernbanen. Omkring 1910 var der brede fortove med træ-plantning i allé, og små forhaver sås op mod ca. 1960. Og i 1970 var den "moderniseret". Forhaverne og alléen var væk, bilismen krævede mere plads. Præstegården, den markante bygning med de takkede gavle og sorte, glaserede teglsten til højre, er fra 1905.

Én af byens gamle veje ud til bymarkerne er Blindebomsvej. Ungdomsborgen begyndte som Teknisk Skole 1896. 90 elever blev undervist her i 1926 af skolens lærere og byens håndværksmestre om vinteren - om sommeren var der rigeligt at lave ude og på værkstederne. Fra 1964 kom handelsskolen ind. Den flyttede to år senere, og bygningen fik sin nuværende funktion som mødested for unge og foreninger, bl.a. Torsdagsklubben for ældre og fødselsforberedelseskurser. Længere hen mod byen lå i 1877-1916 byens første sygehus, nu nr. 8, inde bag husrækken, og det ses stadig på de røde kors i gavlmurene. Senere har huset tilhørt Frelsens Hær. Op mod århundredskiftet blev den gamle, blinde markvej bebygget. En bom, der skulle beskytte handelslivet, blev fjernet i 1857. Op mod hjørnet af Stationsvej lå byens fattiggård, indtil den blev revet ned og erstattet af Rosengården.

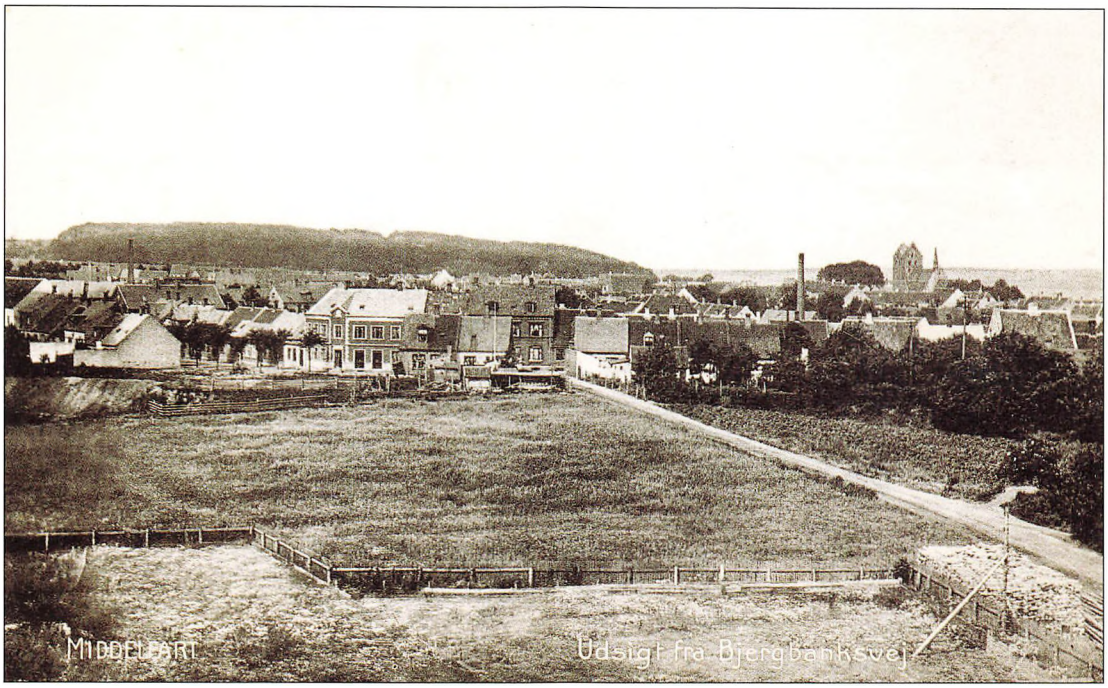

Oppe fra den bakke, hvor banegården nu ligger, og hvor der tidligere var en vindmølle - derfor hed den Vindmøllebjerget - kan man kigge ned over byen. Vejen er den nuværende Teglværksgade, hvor der har været lergrav, tegl- og lervarefabrik, foruden en margarinefabrik. De første huse, man ser på det gamle kort, ligger i Nygade.

Samtidig med jernbanen over Fyn til Strib - via Middelfarts dengang yderste udkant - blev Gl. Banegårdsvej anlagt i 1865. Nærmest centrum munder vejen ud i et af byens farligste kryds. Vejen blev udvidet for 6,3 millioner kroner i sommeren 1985 med nye lindetræer, cykelsti, bil-parkeringspladser, nye kloakker og el-kabler. Forfatteren Johs. Buchholtz boede i faderens selvbyggede hus ved vejen i sin barndom i slutningen af 1800-tallet, da der også blev opført en række arbejder-boliger omkring "boulevarden", som den engang blev kaldt, efter NKT-Trådfabrikkens anlæggelse. På det ældre foto ses det karakteristiske lejlighedskompleks Tårnborg. Østerhus ved Hans Bangs vej var oprindelig Edsbergs Hotel, som skiftede navn til Hotel Middelfart og Turisthotellet. Det lå rimelig godt mellem by og jernbanestation. En overgang har huset tilhørt frimurerne. Nærmest Østergade, til venstre, ligger nu værtshuset Hjørnet. Huset på det højre hjørne, der har fået "tidstypiske" store vinduer, kaldtes Jordemoderens Hus, for distriktsjordemoder Johanne Rasmussen ejede og boede i det 1937-78.

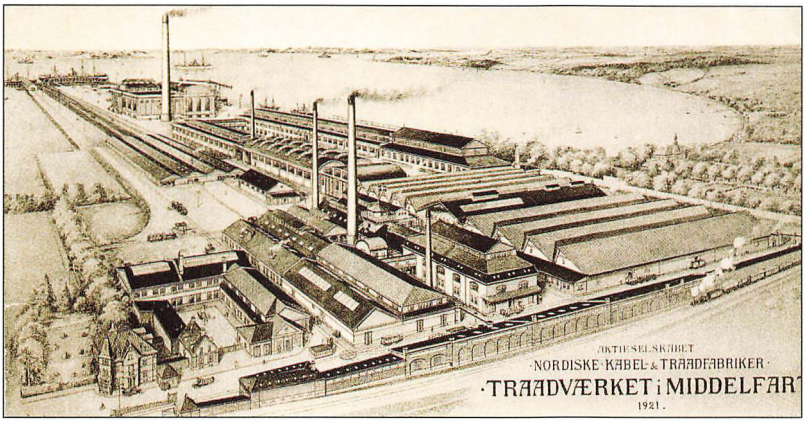

NKT-Trådværket gjorde fra 1899 - sammen med Hess fra 1857 og Sindssygehospitalet fra 1888 - Middelfart til en arbejderby. Indtil de kom bestod byen hovedsageligt af handlende, håndværkere, søfolk og fiskere. De mange nye lønarbejdere, der blev tiltrukket af udefra kommende initiativ hvad angår NKT og hospitalet, var med til at øge omsætningen markant i byen. Tråd, søm og andre "forfinelsesprodukter" var undergivet et tysk "prisdiktatur", og Trådværkets første succes bestod i - som den eneste i landet - at kunne levere varer billigere, end de tyske syndikaters prispolitik dikterede. Middelfart blev valgt af de københavnske investorer, fordi der var jernbane og mulighed for skibsanløb ved fabriksgrunden - uden at lokale kræfter tilsyneladende gjorde noget for at få trukket virksomheden til. NKT's forslag om et fælles el-værk blev afslået to gange, de handlende ville under ingen omstændigheder benytte elektricitet, så fabrikken lavede sin egen kraftcentral. NKT-iværksætterne fik dog presset byrådet til at opføre et gasværk i 1900. Et havneanlæg er bygget i flere etaper, i 1913-14, 1927 og 1955. Sømfabrikken blev opført i 1919, samtidig med den store kraftcentral, en karakteristisk bygning ud mod vandet, der blev nedlagt i 1964. Skruer, kramper, blyrør, kæder, bolte, hermetiknøgler, sitråd, trådhegn og -riste er eller var blandt produkterne. Kabelfabrikken, som den hed engang, skulle vise sig at blive et bærende element i bysamfundet. Gik det godt på Kabelfabrikken, gik det godt for Middelfart, hed det senere. Viggo Prior og hans familie boede i den markante direktør- og administrationsbygning nederst til venstre. Meget tidligt åbnede fabrikken for beskæftigelse af kvinder, i midten af 1970'erne var der i alt 900 ansatte, ved flere lejligheder med treholdsskift

nær de 1.000, men tallet er dalet betydeligt senere, til under 500 i 1995. En væsentlig del af arbejderne har været der i 40-50 år, og der er flere eksempler på, at ansattes børn også er kommet ind på Trådværket, hvor der oparbejdedes en særlig social atmosfære med f. eks. øgenavne til arbejderne. I 1980 præsenterede fabrikken en ny, roterende søm-produktionsmaskine, ligesom søm til sømpistoler har været en stor artikel i 1990'erne. Gennem årene er der udledt betydelige mængder miljø-belastende stoffer fra fabrikken, bl.a. kadmium, svovlsyre, bly, nikkel, krom, zink, og olie til Lillebælt, men de tilladte udledninger er strammet betydeligt. Visse områder af den 145.000 kvadratmeter store grund er registreret "giftlosseplads". Trådværket er med i én af landets største industrikoncerner, NKT, som også producerer bl.a. kabler og plastrør.

Som det øvrige boligkvarter i området med Odensevej og Meyersgade er Tårnborg bygget med henblik på NKT's arbejdere og lige overfor - med mange butikker, som nu er forsvundet. Komplekset blev opført i 1899, fire år efter var der plads til 40 familier, og en femværelsers på 1. sal kostede 400 kr. om året i leje, og huslejen faldt med 100 kr. for hver etage, man boede højere oppe. Efter Middelfartforhold var det en usædvanlig ejendom, som i øvrigt var svær at leje ud de første år. Folk ville hellere bo ved jorden med have. Tidligere var der et tårn på hjørnet af Gl. Banegårdsvej og Tværgade, det er revet ned i forbindelse med en restaurering. I 1986, da ejendommen rummede knap 30 lejligheder på mellem 60 og 120 kvadratmeter, var der en del blæst om den, idet den daværende ejer varslede huslejeforhøjelser på 50%. Huslejenævnet gik med til 8-10% forhøjelse.

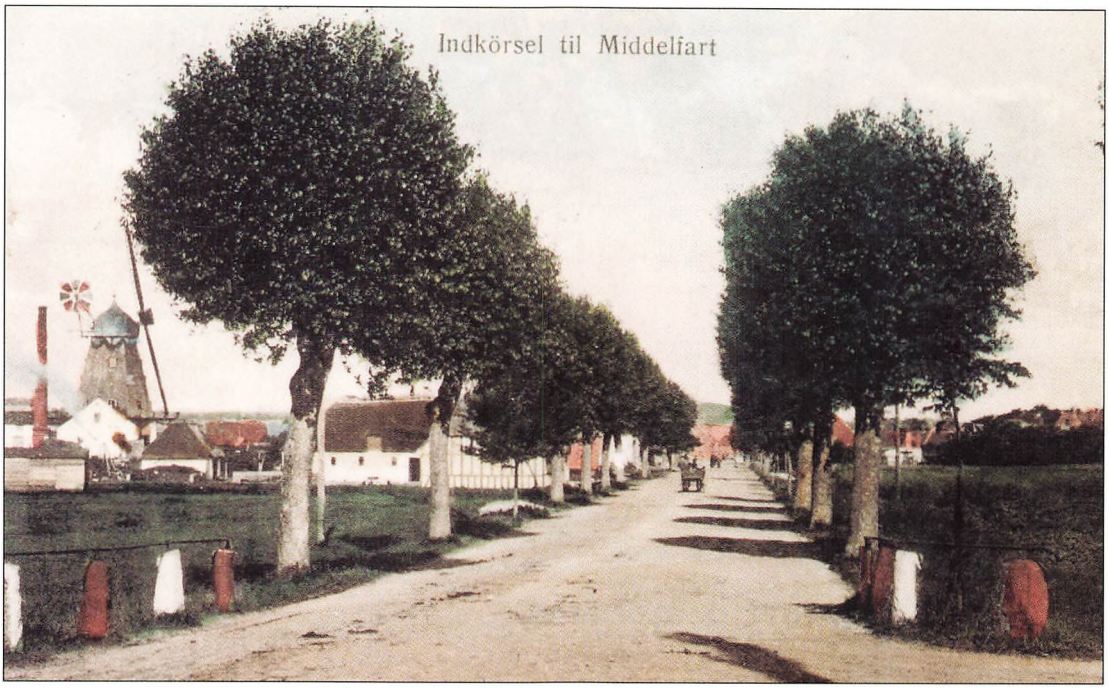

Middelfart Mølle eller Ny Mølle ved Odensevej er opført i begyndelsen af 1800-tallet. Efter nye landboforordninger blev molleri fri næring i 1826, otte år efter var der - foruden møller en - to møllerdrenge på 17 og 16 år og to tjenestepiger på møllen, der desuden havde 16 tdr. markjord. Når vinden svigtede møller Lunde, der kom til i 1837, kunne det være rart at have en dampmaskine med mølle til supplement, og sådan en fik han sat op i 1857, men den gav også bøvl. I hvert fald eksploderede maskinen i 1892, og smed Lund omkom af arbejdsulykken. Nok var møller Lunde en flittig, dygtig og vindskibelig mand, men mølleriet skuffede, så han solgte til et konsortium (tre investorer) i 1891. Den ene, der drev mølleriet, var mølleejer og kaptajn O.V. Fischer, der døde fire år efter, og hans 22-årige søn, Otto Peder Leck Fischer, overtog møllen. Han fik kun to år med molleri, for møllen brændte i 1897 og stod ikke til at redde for det ineffektive brandvæsen. Et år senere solgte han ejendommen og drog med familien til København, hvor han dannede et korn- og foderstoffirma. Yngste søn i børneflokken, Olfert Viggo Fischer, blev født 21. juli 1910. På grund af faderens død blev det lidt svært at holde sammen på familien, og Viggo blev adopteret af sin faster, der var gift med kaptajn Conrad Kampmann i Fredericia. Viggo Kampmann blev socialdemokratisk politiker og statsminister i 1960-62. Hans næsten lige så kendte bror var skuespilleren Leck Fischer. Møllens ejere fra 1898 var møller Bøjsen, Hejls, Niels Michelsen og sønnen Søren, der indrettede savskæreri i bygningerne. Resten af møllen blev revet ned 1911 og Søren Michelsen ansat på NKT. Han døde i 1926.

Gammel Mølle ved Jyllandsvej, tidligere Bogensevej, lå på Møllemarken, hvortil den kan være flyttet fra Vejrmøllebjerget (nu Bjergbanken, hvor banegården ligger). Hér kender man en mølle tilbage i 1589, foruden to andre og en vandmølle i byen. To af vindmøllerne var forsvundet i ca. 1670, og den tilbageværende synes ifølge Resens Atlas at have stået ved Bogensevej, også i 1795. Fra 1834 er den i hvert fald kendt på stedet i folketællingen, og møller Snor havde den i 1863. Møller Rasmus Hansen med hustruen Rebekka støder vi på i folketællingen fra 1901, da der også var to ældre mennesker og to tjenestetyende, 24-årige Niels Hansen og 27-årige svenske Emma Gustavsson. Rasmus Hansen havde møllen til 1919, og møller Jens Jensen er kommet til i 1925, da han formentlig har revet den ned. Møllens hovedbygning ses endnu på Jyllandsvej 37. Udlængens højere taghældning på midten antyder en tidligere køreport - ligesom i udlængen til Ny Mølle, Odensevej nr. 88. I baghaven til Jyllandsvej 35, hvis nuværende hus er opført i 1943, er man ved rendegravning til tv-kabler stødt på et betydeligt fundament, formentlig selve møllehusets. I de nuværende energiressource-bevidste tider kniber det for byens politikere at skaffe plads til vindmøller.

VESTRE SKOLE

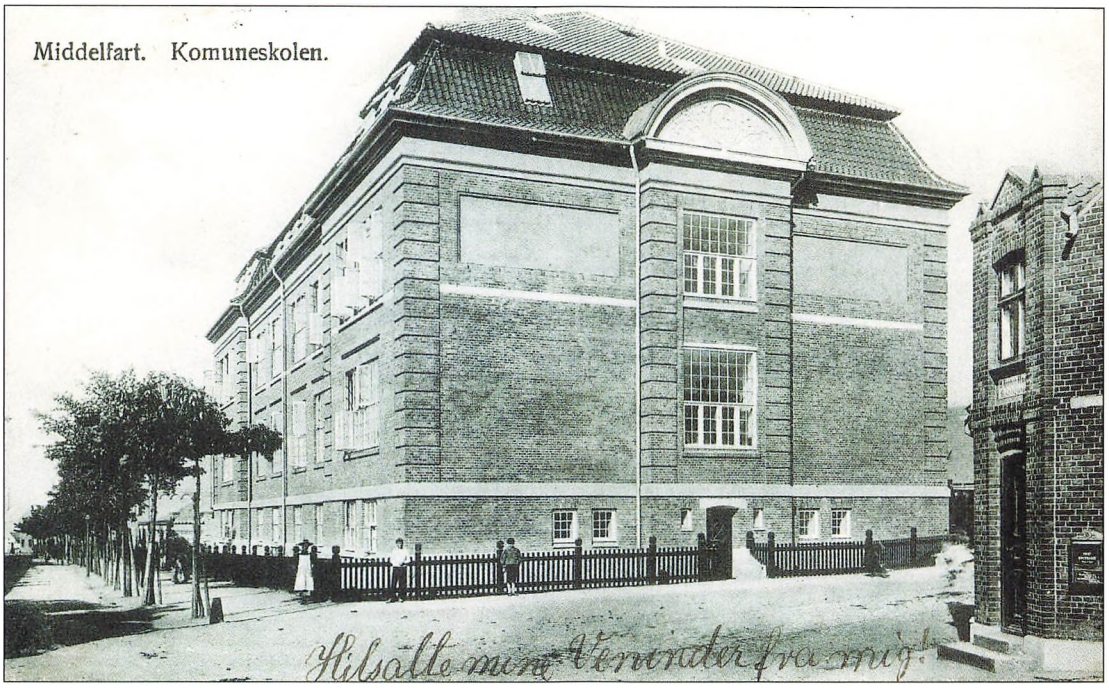

En massiv bygningsmasse mellem de små omliggende huse kan man vist roligt betegne Vestre skole, der blev indviet den 21. juni 1908 og fylder markant i højde og drøjde med sine fire etager, incl. den høje kælder og tagetagen. Tegningerne til kolossen, datidens største verdslige hus i byen blev udført af arkitekt Fussing, Kolding. Ældre skolelokaler i området, f.eks. den "grå" bygning og et nu nedrevet gymnastikhus, er fra 1897, og jorden hertil blev købt af sagfører Ph. Hansen, der havde hjørneejendommen på Torvet. Da præstegården i Hessgade var bygget i 1905, kunne den gamle præstegård i Søndergade rives ned og give plads til den røde skolebygning, som var nødvendig, fordi børnetallet voksede markant i århundredets første år, det blev fordoblet fra 430 skolesøgende i 1900 til 1910. Byen havde desuden flere privat-, fri-, pige- og forberedelsesskoler. Mod havnen og Torvet ligger Grønnegade, der tidligere hed Mørkegyde. Navnet antyder, at her skulle man ikke færdes alene i hvert fald efter mørkets frembrud. Man "hyggede" sig også førhen med at fortælle, at visse mennesker "gik igen" (efter deres død) i gaden. Til højre anes gartner Karl T. Jørgensens udsalg, der sammen med andre boliger måtte vige pladsen for en servicestation.

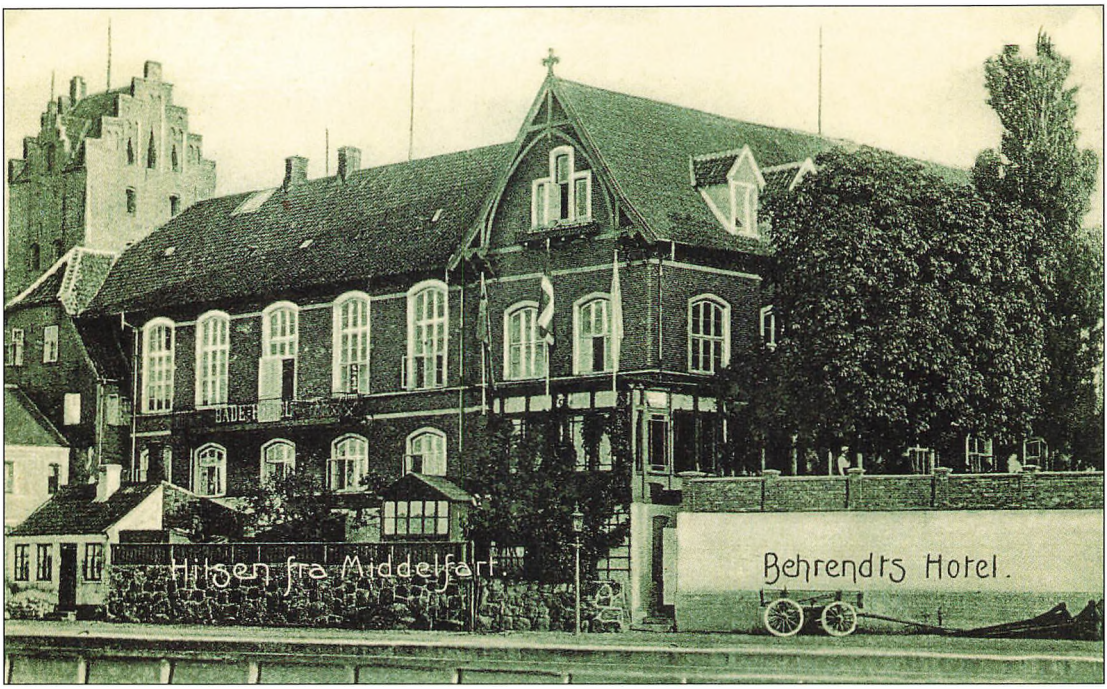

Kammerherre Adeler opførte bygningen, hvor Melfar ligger nu, i 1801 som væveri, hvor han ønskede at beskæftige almuen og producere klæde til de kongelige manufakturer (hæren). Det første gæstgiveri, købmandsforretning og landbrug på grunden er fra 1682. I 1836 blev komplekset til Behrendts Gæstgiveri, hvor bl.a. digteren H.C. Andersen og finansmanden C.F. Tietgen har boet. Tietgen kom til byen med sin yacht og han besøgte den gamle, syge Andersen i 1873, bad ham gå til vinduet og straks gik flagene "over toppene" - som en opmuntring og hyldest til digteren. Herman Bang boede en tid på det nye bade- og færgehotel i 1880 - så længe, at det tog sin tid at lufte klædeskabet ud for de rigelige mængder parfume, han brugte på krop og tøj. De stramtsiddende dragter, som den homoseksuelle forfatter promenerede i gaderne vakte en del opsigt. Bygningen skiftede navn til Hotel Melfar, der blev til 18 nu eftertragtede ejerlejligheder i 1979 - trods betydelig modstand. Der blev samlet 1567 underskrifter i protest mod hotellets nedlæggelse, idet man mente, det skulle være medborgerhus. Under den tyske besættelse okkuperede værnemagten hotellet, der var kaserne og led under beboernes hårdhændede behandling af bygningerne. Derefter blev det restaureret af den driftige hotelejer Schmidt Petersen, der ejede det i 1949-59, en periode med baller, danseskole, teater og musik, leveret af et lokalt symfoniorkester. Ved restaureringen indrettedes byens største sal, 25 værelser, foruden klublejligheder (værelse med adgang til fælles køkken og bad). Efter 1959 blev driften mere ustabil, bl.a. fordi kunderne svigtede hotellet og holdt deres fester i forsamlingshuse, loger og selskabslokaler, hvor man selv kunne medbringe drikkevarer.

Det gamle enkesæde til Hindsgavl, Grimmerhus, er opført 1856-57, og blev overtaget af kommunen sammen med en række andre bygninger bortset fra hovedbygningen i 1919. Det er tegnet af en beromt arkitekt, Johan Daniel Herholdt. Da den fynske jernbane blev anlagt, boede her engelske officerer, som udførte ingeniorarbejdet. Så kom en lægeklinik med privathospital ind, og huset har været officers- og politimesterbolig. 1. maj 1925 blev det overtaget af Anna og Jens Jorgensen, der drev sommerpension og pensionat om vinteren, hvor enlige, især unge, kunne komme og få deres mad. Deres datter, Inga Jorgensen overtog efterhånden driften og modtog selskaber og familiesammenkomster. Samme familie brugte ofte stedet fra dåb til begravelse. Under den nazi-tyske besættelse var

huset beslaglagt til egnskommandantur. Inga Jorgensen standsede virksomheden i 1992. Bygningen blev fredet året efter - i forbindelse med en vellykket restaurering, forestået af arkitekt Poul Søgaard, Middelfart kommune, med henblik på at leje det lille eventyrslot til en selvejende institution, der driver et anerkendt keramikmuseum af international karat med arbejdende værksteder.

Henner Friisers Hus

Henner Friisers Hus, nu kulturhistorisk museum, er bygget som gæstgiveri i slutningen af 1500-tallet og blev bymuseum i 1928, da huset fik sit bindingsværk synligt tilbage, efter at pudsen udenpå facaden - som andre bindingsværkshuse også har og har haft, var blevet fjernet. Gården til højre for det har - som andre huse i gaden - også rummet gæstgiveri foruden brændevinsbrænderi, arbejdsanstalt, vognmandsforretning i 1916-82 (Hugo Berthelsen) og galleri, den blev istandsat i 1994-95 af murermester Bjørn Madsen. Fjernvarmen har gjort skorstenene overflødige på ejerlejlighedskomplekset Melfar, der før var hotel. Brogade har hele tre fredede bygninger: nr. 4 (Melfar), nr. 8 (Henner Friisers Hus) og nr. 10 (Transportforvalterens Hus).

BORGMESTERGÅRDEN

I den øvre del af Algades nordside ligger Borgmestergården med have ned til Havnegade. Huset fik sin nuværende udstrækning i 1845, kvisten blev bygget på i begyndelsen af 1920'erne. Fem kongevalgte borgmestre har ejet og boet i gården, der tillige rummede kommunekontor fra 1940 og en årrække frem, og dommerkontor fra 1953 og en del år frem. Ejendommens forhus er fredet og porten har et enestående træskærerarbejde, bestilt af assessor, by- og herredsfoged H.C. Marquard Møller, der næppe nåede at se porten færdig inden sin død 7. januar 1903. Han reddede tillige 80-90 ovnplader fra smelteovnene på Hess' Jernstøberi, og de er hængt op i porten og gården.

Ritmester, kammerherre Christian Holger Adeler giftede sig til Hindsgavl, idet hans hustru, Karen Basse Fonss arvede hele herligheden tre år efter vielsen, nemlig i 1773. Han var en driftig mand indenfor landbruget, og parret byggede bl.a. Hindsgavls hovedbygning i 1784. I 1801 lukkede han sine øjne for sidste gang. Enkens brorsøn, Niels Basse Fonss og hans hustru, Louise Vedel-Heinen lod Adlerhus opføre som godsforvalterbolig i 1852, da også alléen blev plantet. Han var samtidig livsvarig formand for sognerådet i Middelfart landsogn, der omfattede Fænø og Hindsgavl-halvøen. Det begyndte ved en linje fra Teglgård, over Skovgade til den nedre del af Kongebrovej. Rådet holdt sine møder i Adlerhus. Godsforvalter, kammerråd Hvalsøe stoder man på fra 1850, han aflostes af godsforvalter Madsen, hvorpå godskontoret blev flyttet til sagfører Ph. Hansens kontor på Torvet. Herbergsringen havde kig på bygningen til vandrerhjem, som der ikke længere var noget af i byen, i 1955. Adlerhus gennemgik en grundig byfornyelse til 3,1 mio kroner i 1985, hvoraf kommunen lånte de to, og der blev indrettet fire lejligheder mod tidligere to - de tre på 96,5 kvm, mens den 4. er på 104,5 kvm. Porten i huset er 4,9 meter høj og 3,3 m bred, og nye lastbiler og bybusser må "kante" sig igennem. Også alléen blev for smal til den stigende bilisme, så der er anlagt en ny vejbane ved siden af den.

HJULMANDSHUSET

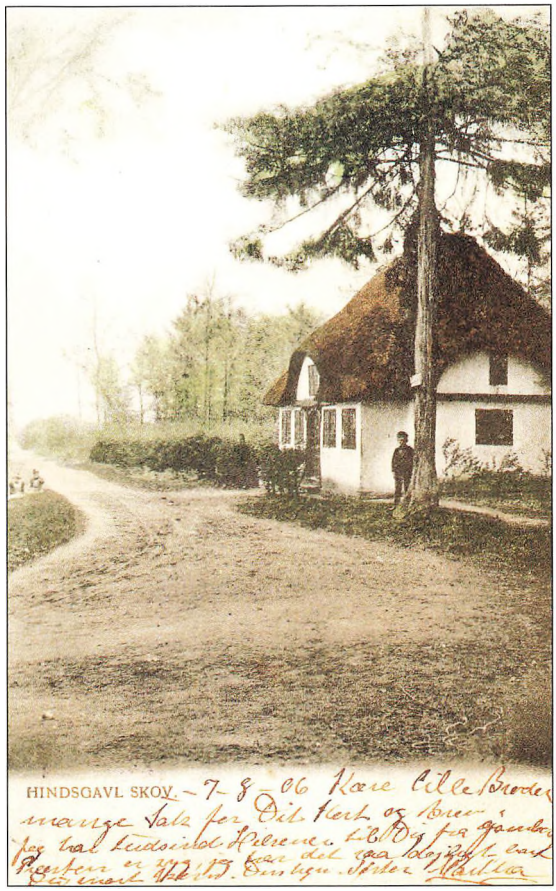

Julielund hed det tidligere herregårdshus under Hindsgavl fra omkring 1820, som nu bedst er kendt som Hjulmandshuset. Det lå på den direkte vej mellem godset og byen. Med anlæggelsen af jernbanen blev vejføringen lagt om, og huset putter sig i bevoksningen overfor Hindsgavl Allé. Evald Larsen, Hindsfred, der senere flyttede til Gamborg, lejede det fra 1960 af kommunen. Den havde overtaget Hjulmandshuset sammen med andre godsbygninger og jord fra Hindsgavl. Evald Larsen havde det i tilknytning til Æbleskivehuset, hvis drift blev opgivet ved hans død i 1993, hvorefter den bedagede trækbygning, blev revet ned. I folketællingerne 1834-45 nævnes huset som Julielund, opkaldt efter godsejer Basse Fønss' musikalske datter, som digteren H.C. Andersen havde et godt øje til, omend hun næppe var rig nok til at han blev forelsket. Julie blev gift med baron Reedtz-Thott til Gavnø. Hun lagde også navn til Julieplantagen nord for Gl. Slot, anlagt omkring 1850, og senere Julievej. Huset har været beboet af en kusk, en skovløber, en arbejdsmand, senere en fodermester. Den første hjulmand i huset, Peder Jørgensen, kom ind i 1868, og han fik sammen med Maren Anne Cathrine otte-ni børn i de tre stuer og kamre. Siden fulgte tre andre hjulmænd som lejere, og de gav huset det i folkemunde kendte navn. Helt op i 1950'erne er huset dog benævnt Julielund i skattebøgerne. I 1995 satte kommunen Julielund smukt i stand, dog var den fremtidige anvendelse ikke afklaret.

Bydelen ned mod Fænosund har fået sit nye navn Teglgårdsparken af byrådet efter forslag fra amtet, der i 1995 begyndte at sælge bygningerne på den tidligere Sindssygeanstalt, Statshospital, Gogerede, psyk og sing-sing ("kært" barn har/havde mange navne). Ostegrosserer Frank Uhrenholt købte hovedbygningen af amtet, der også har indrettet Social- og Sundhedsskole i området, som tillige rummer HTX (teknisk gymnasium) og en daghøjskole. Et europæisk center for handicapundervisning er planlagt indrettet i et af husene. Kommunen bygger ældreboliger og -center ved Vestre Hougvej. De klassicistiske bygninger er tegnet af arkitekt Vilhelm V. Petersen og blev taget i brug i 1888. Anlægget skulle

være en slags kompensation for, at jernbanen og den trafik, banen medførte, gik uden om byen. I begyndelsen boede de fleste plejere og sygeplejersker på hospitalet, og det var ikke tilladt personalet at gifte sig indbyrdes. Patienterne boede også konsadskilte, mændene i bygningerne til højre for hovedindgangen, kvinderne over mod Vestre Hougvej-siden.

Bygningsanlæggene i den centrale del af det 30 ha store areal er omfattet af en lokalplan, som giver regler for deres anvendelse og udseende. Området rummer en meget alsidig og eksotisk træbeplantning.

Hér, hvor vejen buer mod vest ned til Teglgård, er lågen ind til markvejen. Omtrent samme sted - efter næsten 100 års lukning og afspærring, åbnedes en sti i 1984, så man kunne gå fra den nye lystbådehavn til Teglgård og videre langs stranden hele Lillebæltshalvoen rundt. Området blev skæmmet af højspændingsledninger i slutningen af 1950, og under ledningerne byggede man Teglgården (plejehjem og kollektivboliger, hovedsagelig for Danmarks Lærerforenings medlemmer) i 1974, altså før frygten for ledningernes spændingsfelter blev udbredt.

Middelfarts gamle "annex-fiskerleje", Teglgård, har fra gammel tid bl.a. den berømte fiskerfamilie Thiesen som beboere. Da stanken fra marsvinsjægernes trankogeri og svinenes skeletter på Sildemarken blev for voldsom for middelfarterne i 1822, tilbød byrådet jægerne Teglgård som landingsplads, som også lå mere bekvemt for fangstpladsen i Ellebækvig i Gamborg fjord. Her blev marsvinene "opflæsket", flænset og bragt op til trankogeriet på hjørnet af Skovgade-Behrendtsvej indtil 1898, da jagten blev indstillet. Dengang var der hverken jernbane eller kamelryg at force-

re. Der står en mindesten for marsvinsjagten på Teglgård, som nu er kendt for sine mange mindre både og sejlforeninger - og ikke mindst for Restaurant Fænosund og Danmarks Lærerforenings kursus- og ferieejendom Sixtus. I 1937 fandtes spor af et middelalderligt teglværk neden for skoven. Det har formentlig leveret sten til bygning af kirkens sydlige kirkeskib i midten af 1700-tallet. Et lille stykke inde i skoven, kaldet Øksenrade (øks=okse, for der gik okser i skoven før i tiden), var en såkaldt hellig-kilde, som man valfartede til hver sankthansaften. Hvis man drak vandet fra den og i øvrigt sov i det fri en nat ved kilden, skulle det gøre, at man ikke blev syg det følgende år. Forfatteren Jo Jacobsen, ålefisker Christiansens datter, der blev gift ind i den velhavende Jacobsen-familie fra Carlsberg Bryggerierne, boede ved Teglgård i sin barndom og beskrev livet på stedet i "Marsvinsjægerne". Hun ejede en overgang et hus på Fæno. Den store villa til venstre er Strandlyst, og det lange, gule hus tilhørte Alfred Thiesen, hvis bror, Johannes byggede Restaurant Fænosund i 1912, hvorefter huset fungerede som pension en årrække.

Færgemandens Hus ligger på Odden, det gamle overfartssted til Fænø, der ejer området. Færgeriet er - ved landsretsdom i 1939 - privilegeret og offentligt, men person-færgefarten ophørte under godsejer Junggaards ejerskab, idet færgen ikke er godkendt til det. Mens persontrafikken endnu var i gang, skulle man hejse et lille flag på Fænø-broen, så kom færgemanden og hentede sine passagerer, idet trafikplanen foregik "efter behov". I en avis fra 1935 kan man se, at færgemand J. Jørgensen annoncere med "uafbrudt overfart". En sti langs vandet er anlagt i 1993, idet ejeren, Mads Eg Damgaard ikke ønskede, at der var færdsel på hans jord. Færgelejet er restaureret i 1991. På det nye foto ses lager- og garagebygningen, opført af godsejer Horsens i 1955. Den står vinkelret på kystlinjen i strid med fredningsmyndighedernes opfattelse, idet den "tager" udsigten mod vest og dermed Grøndal og Hindsgavl. Færgemandens Hus brændte i vinteren 1962-63, og et træhus er bygget i stedet.

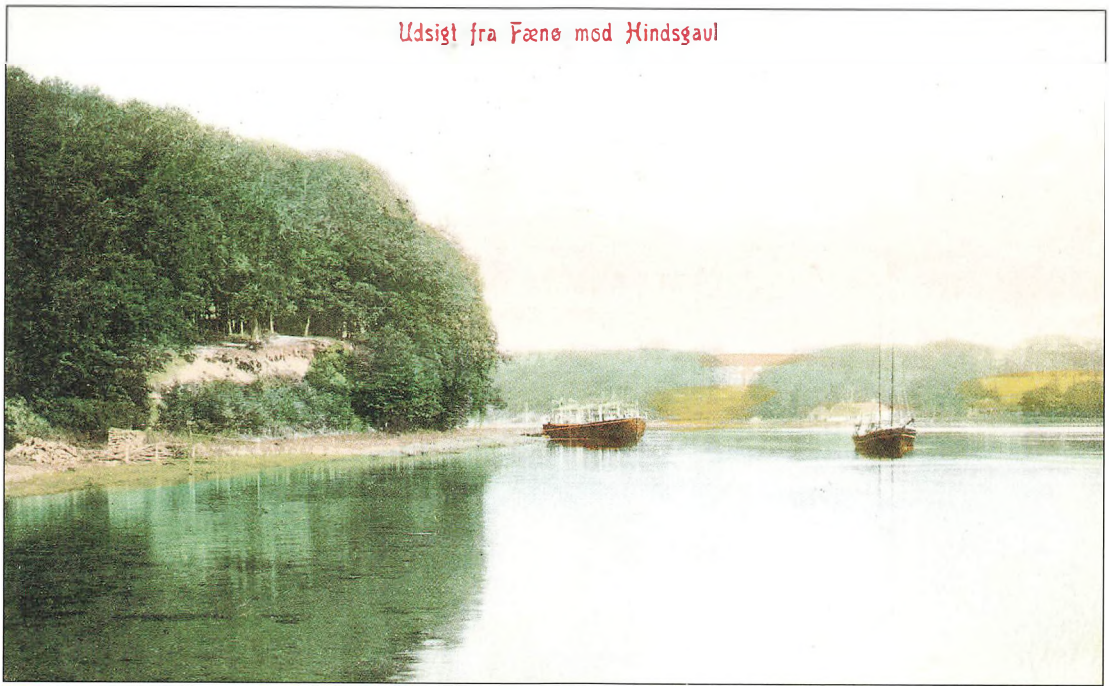

Det ca. 500 meter brede Fænøsund er blevet prist for sin skønhed. Det lille kig over til Hindsgavl og Hindsgavl Bro betager mange, som sejler og sejlede med turbådene til og fra Fænø. Til venstre på postkortet ses Espenhoved, en knold på Fænøs vestside, der står op i landskabet og "skilles" fra øen med et meget lavt område, et fen/fæn, eller moseområde. Espenhoved har navn fra en ask, der voksede her. Æsp=ask.

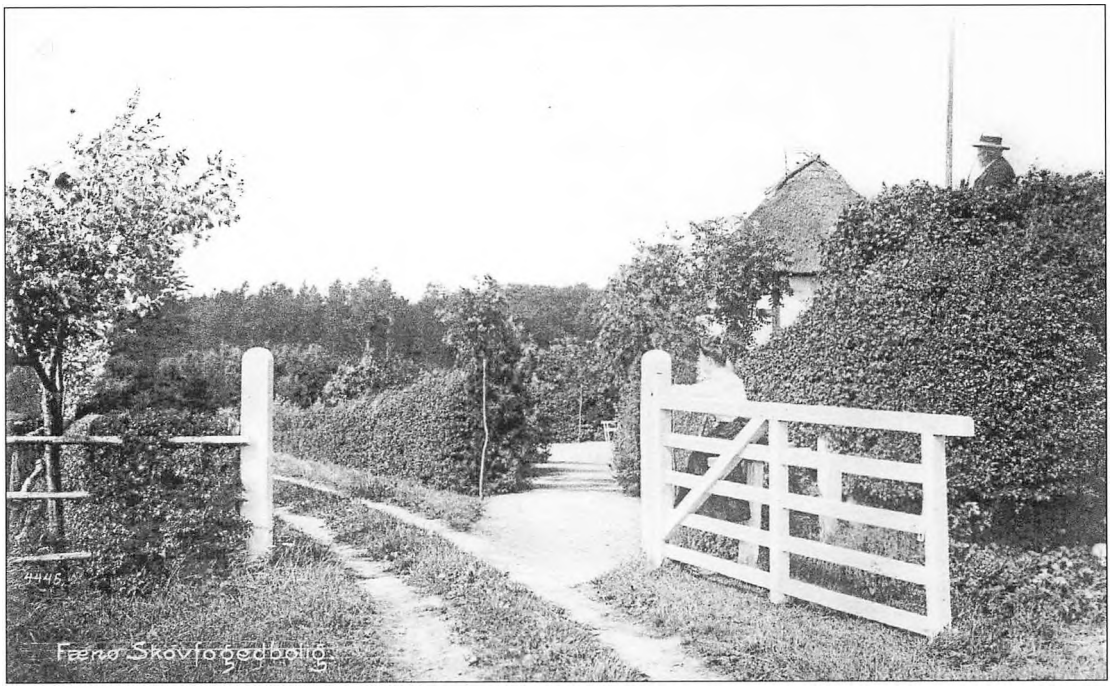

Skovfogedens bolig på Fæno var på Skovlykke. Den først kendte skovfoged hed Olsen, og fra 1897 til 1908 boede skovfoged Adam Hansen på øen, hvorefter han flyttede til skovfoged-boligen ved Teglgard. Omkring en fjerdedel af Fænøs knap 4000 ha var skov, og der har altid været et rigt dyreliv, bl.a. med en hejrekoloni. Til højre på postkortet stikker en mand op bag den høje bevoksning, måske står han på en stige eller hestevogn for at være med på billedet med sin pibe. En meget driftig mand på Fænø var i øvrigt sognefoged J.P.F. Christensen, der boede på øen fra 1881 til 1942 og oprettede badehotellet. Han var en ivrig jæger og så velanskrevet hos herremanden på Hindsgavl, der ejede Fæno, at herremanden testamenterede ham sin merskumspibe. Christensen boede i sine senere år på Skovlykke, måske er det ham, der poserer med sin pibe bag bevoksningen. Fæno var engang et stort samfund - i 1916 var der 87 indbyggere med egen skole og mejeri. Fæno overlevede som selvstændig kommune til kommunalreformen i 1970, da der var 11 beboere i Middelfart Landdistrikt, som den lille kommune hed. Gennem en længere årrække var Fæno først med afstemningsresultaterne til folketingsvalg - fordi sognerådsformanden bød på kaffe og wienerbrød ved valghandlingens begyndelse om morgenen. Få gange gik det galt, fordi en enkelt vælger bevidst ventede til valghandlingens slutning - for at drille de andre.

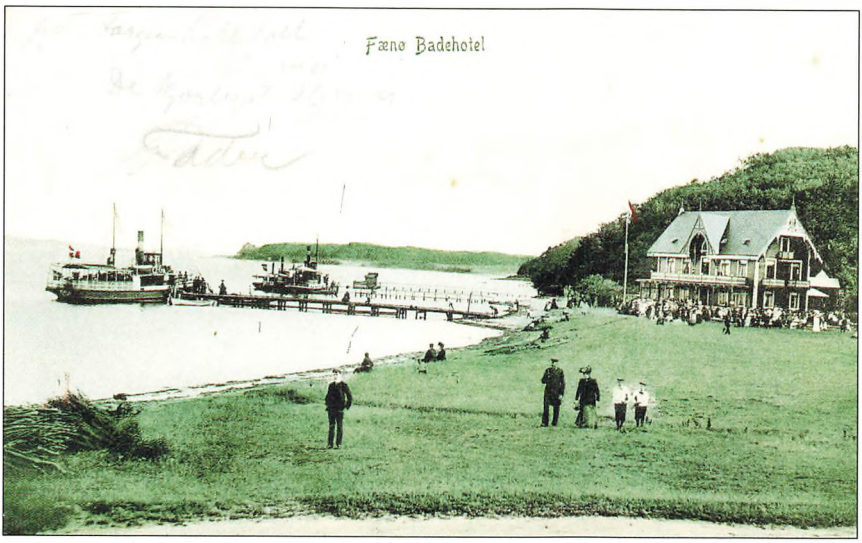

Fænø Badehotel blev opført i 1896. Allerede fra 1881 var der beværtning på øen, og den blev udvidet med en pavillon i 1883. I.P.F. Christensen var den driftige hotelmand i 33 år. Hotellet og øen blev et meget afholdt udflugtsmål også for sønderjyder, der i 1864-1920 hørte til Tyskland og gerne besøgte "det gamle land". Bådene gik fra Kolding, Vejle, Middelfart og Fredericia med glade og forventningsfulde mennesker på udflugt til den attraede ø. I 1880-erne og et stykke efter århundredskiftet er der mange tegn på, at Fænø var vellbesøgt. Der var levende orkestermusik til eftermiddagskaffen med fine konditorkager og til ballerne om aftenen. En overgang kunne man benytte tre færgeoverfarter, fra Grøndal, Odden og Hindsgavl Bro til Fænø. Omkring 1925 var der planer om at oprette husmandsbrug på Fænø, men ejeren, Carl Lawaetz, undgik det ved at købe Billeshave og afstod 150 tdr. land - ca. 75 ha - såkaldt erstatningsjord til 13 husmandsbrug. I 1935, da grosserer Daell, Daells Varehus, havde købt øen af Lawaetz, blev badehotellet nedlagt, og øen lukkede sig mod omverdenen, bortset for folk og foreninger, som grosserer Daell sympatiserede med, bl.a. Terrainsportsforeningen. Han og senere ejere har haft planer om sommerhusudstykninger, der imidlertid er blevet på tegnebordet.

Daell solgte øen i 1943 til godsejer Ib de Mylius Benzon, der igen solgte den til forstander Aksel Horsens i 1947. Han solgte videre til direktør Ib Junggård, Cylindric i 1964, og i 1976 overtog godsejer Bent Belling øen på knap 400 ha. Den blev solgt til godsejer, tidl. folketingsmand Mads Eg Damgaard i 1990 for godt 36 millioner kroner. Flere af ejerne har været tilbageholdende med fremmedes besøg på øen, men den omstændighed, at kommunen ejer en af de centrale veje, at naturbeskyttelsesloven giver offentlig adgang langs stranden og at visse søregler giver ret til fortøjning af både, letter tilsammen adgangen til den smukke ø. Tre steder på øen - ligesom på Hindsgavl-halvøen og Stenderup Hage - er der skanseanlæg, idet Fænø adskillige gange har været et strategisk vigtigt område, når Fyn skulle forsvares, f.eks. i forbindelse med krige i 1848 og 1864, mens øen var mere overset af tyskerne under besættelsen 1940-45. Så overset, at den kunne benyttes til våbendepot. Fænø Kalv på godt fire ha har også hørt til Fænø og Hindsgavl, men bl.a. dommer Stephensen erhvervede den i begyndelsen af århundredet, hans søn, redaktør Hakon Stephensen havde en overgang andel i den, og fra 1981 har den tilhørt det offentlige, Skov- og Naturstyrelsen. Øen bruges til fåregræsning.

Hindsgavls Allé

Den bugter sig ned over det let bakkede landskab, den 200 år gamle Hindsgavl Allé, som er en af landets smukkeste. Her var der i begyndelsen af 1990'erne planer om at anlægge en golfbane på kommunens jord, der er forpagtet ud, i et samarbejde mellem initiativtagere fra Fredericia og Middelfart, og flere politikere havde sagt god for planen, som kuldsejlede på grund af en underskriftsindsamling, hvorefter Fredericia-folkene sprang fra, og Golfklubben Lillebælts bane blev anlagt ved Marinaen. Klubbens svækkede medlemsunderlag satte i begyndelsen sine spor i økonomien, og kreditorerne måtte vise langmodighed. Træerne i alléen blev talt op af kommunen i november 1994: 164 i alt, heraf 16, der blev fjernet på grund af elmesyge, 22 stynede elme under elledninger, en snes andre elmetræer, 17 lind, 19 (heste)kastanier, otte ask, fem ahorn, en eg. De syge elmetræer bliver fjernet efterhånden, og kommunen planlægger at erstatte dem med rødeg. Storbladet elm dominerer alléen ned mod Hindsgavl Bro.

Den smukke klassicistiske hovedbygning på Hindsgavl er fra 1784, opført af ritmester, kammerherre Christian Holger Adeler og Karen Basse Fønss efter tegninger af formentlig arkitekt Hans Næss, mens murermester Jens Jensen og hans svende svingede mureskeerne. Før den tid lå et tidligere Hindsgavl slot på en banke ca. en kilometer længere mod nordvest, og banken er de senere år blevet frilagt, så man rigtig kan fornemme dens markante profil i det flade landskab lige omkring. Digteren H.C. Andersen besøgte Hindsgavl i juni 1836 og kastede sine øjne på husets datter, Karen Julie. Efter et senere møde med hende skrev han til vennen Collin: "Datteren synes jeg godt om, men hun er jo ikke rig, så bliver jeg ikke forelsket". Den sidste private ejer, kammerherre, hofjægermester Niels Basse Fønss døde barnløs i 1907, og en kommission overtog driften. Bitter over at blive afvist ved lågen til den private ejendom, stiftede bankdirektør A.C. Hansen en fond med det formål at kommunen kunne erhverve Hindsgavl. Pengene ynglede så meget, at kommunen delvis kunne bygge rådhus for pengene i slutningen af 1960'erne. Jorden, avlsbygningerne og en række andre bygninger købte kommunen i 1921 for 870.000 kr. Det skulle vise sig at blive en af kommunens mest fremsynede, omend i sin tid kritiserede investeringer. Foreningen Norden købte hovedbygning, park, borgbanken og lidt skov i 1924. Norden kunne imidlertid ikke drive slottet alene, bl.a. fordi den nordiske "sag" mistede opbakning, og Kreditforeningen/Realkredit Danmark trådte til økonomisk i 1979. I midten af 1990'erne overtog RD en stor del af de gamle "Nordenaktier" og blev ene-ejer. Siden 1978 er den fredede bygning drevet som almindelig kursusejendom, restaureret flere gange, bl.a. efter den tyske besættelse, der også her satte sine kraftige (tyske) spor på den beslaglagte ejendom. Efter krigen var der indkvartering af britiske officerer på rekreation. Professor Steen Eiler Rasmussen forestod en restaurering, som staten betalte.

Her ved Verdens Ende i Hindsgavls park har der i mange år været en yndet udsigt til Gl. Slot. I Valdemar IIs jordebog fra 1231 omtales Hæghnæthschogh første gang "på tryk". Kongen opførte et slot på banken ude i det sumpede og dermed vel forsvarbare område, og i 1295 blev det benyttet til at underskrive en våbenstilstand mellem danske Erik Menved og norske Erik Præstehader. Borgen skiftede ejer flere gange, holstenerne og lybækkerne har haft den i besiddelse, kong Valdemar Atterdag havde den i 1360, og igen i 1439 kom den under kronen, og kongen satte lensmænd til at passe borgen, der havde stor strategisk betydning - med overblik over Kolding Fjord og Lille Bælt. I 1607 genopbyggede Christian IV borgen af nedrevne huse fra Vamdrup og Nygård ved Kolding. Frederik III måtte afstå slottet til en vinhandler fra Gottorp, da han ikke kunne skaffe kontanter, og i slutningen af 1600-tallet var det ganske forfaldent. Et nyt Hindsgavl blev opført sydøst for det gamle, mens den hovedbygning, vi kender i dag, først blev opført i 1784. Havet og isen har ædt sig ind i banken, hvis bygninger er skredet delvist i havet flere gange. Den 15 meter høje banke, som måler 75 meter i diameter øverst, blev ryddet for træer af Fyns Amts landskabsafdeling omkring 1990, så man får et bedre indtryk af den og for at lade får holde ny vækst i ave - bortset fra gamle kulturplanter. Banken, engen, kaldet Sudden og Julieplantagen ejes af Hindsgavl A/S.

Den gamle smedje

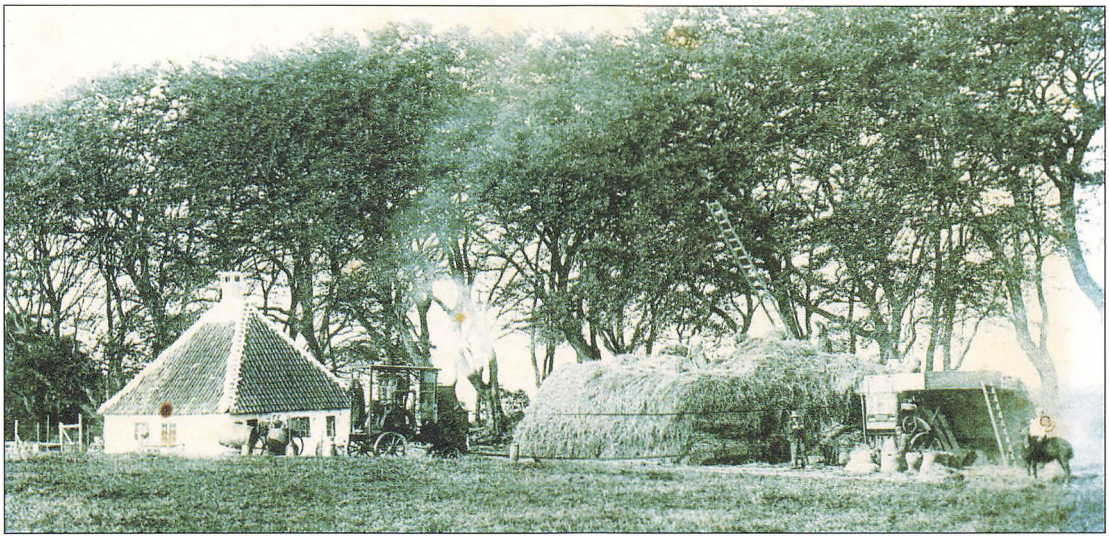

Til enhver velfungerende herregård hørte forhen en smedje, hvor landbrugsredskaberne kunne fremstilles og repareres. Smedehåndværket hører til de mest oprindelige og nødvendige. Foruden at tage sig af hestenes skoning - i begyndelsen af 1940'erne var der f.eks. seks spand arbejds- og kørehest, ialt 12 - varetog smeden en række andre funktioner, en overgang som tandudtrækker. Han producerede bl.a. hjulringe, plovskær og harver. Vigtigt var det også, at han på stedet foretog hurtige reparationer, når noget gik i stykker, så markarbejdet kunne fortsætte. Det var før kob-og-smid-væk-kulturen, og automatiseringen blev mere udbredt. Herregården var i vid udstrækning en selvforsynende enhed - med karetmager, tømrer, jagtbetjent, hjulmand, malkepiger, vævere, møllere, ølbryggere og fiskere, foruden rogtere og karle, skovfoged, som var knyttet til Hindsgavl i f.eks. kammerherre Niels Basse Fønss' tid, da mejerskerne tog sig af smørfremstillingen. Margarine var bandlyst efter en arbejdsnedlæggelse, hvor 30 folk på gården protesterede, da den nye smørerstatning kom på folkebordet. Bindingsværkshuset rummede både smedje (længst mod øst) og smedebolig. Det blev placeret i passende afstand fra de øvrige bygninger på grund af brandfaren - i Hindsgavls tilfælde ved den gamle vej til "daglig"

brug direkte mod Middelfart, idet den mødte alléen ved den nuværende bro over jernbanen. Den gamle vej anes stadig i landskabet på grund af den lidt mistrøstige bøge-træk-ke. På postkortet er det dampmaskine-drevne tærskeværk stillet op ved smedjen, som hører til Hindsgavlsområdets ældste bygninger, formentlig opført 1820-50. Såvel dampmaskine som tærskeværk var mobile, de kunne trækkes rundt til de steder, hvor kornet var stakket og blive sat i funktion. Hindsgavls formentlig sidste faste smed var Karl Lund Petersen, som boede på godset i 1943. Udefra syner huset, der nu tjener som fødemesterbolig, ikke af så forfærdelig meget (den høje tagrejsning gør sit til det), men inde virker bygningen rummelig - der var på et tidspunkt plads til 12 børn. I 1964 blev huset fredet i klasse B, som alene omfatter det udvendige.

En del af godset Hindsgavls alsidige virksomhed var fiskeriet, herremanden havde ålegårdsret, som blev udøvet fra Hindsgavl Bro, hvor der tillige var færgeri - i hvert fald fra 1760. Ålegårde var indrettet sådan, at man kunne røgte garnene fra en træbro uden at bruge båd, og retten til dem går tilbage til kongens fiskerirettigheder på søterritoriet, som bl.a. blev nævnt i Jyske Lov fra 1241. Ålegårdsretten blev ophævet i 1958. Da fisker Hans Nielsen døde i 1881, overtog fisker Jørgen Guldbrandt Jørgensen, der havde arbejdet for ham, fiskeriet. Det foregik på kontrakt med herremanden, som stillede fiskeredskaber og fri bolig til rådighed for fiskeren. Han måtte til gengæld ikke holde køer, beværtning eller samlingssted for Hindsgavls tjenestefolk til "svir eller kortspil". Fænøs fiskeri var med i fiskerens rettigheder og kontrakt en årrække fra 1875. Fiskeren skulle levere fisk til herremanden og sejle ham og hans familie til Fænø. Ifølge kontrakten fra 1906 skulle der også leveres torsk og flynder "af bedste kvalitet" til herremandens bord "så ofte, jeg måtte ønske det" for 10 øre pr. pund (500 gram), mens fiskeren skulle levere torsk to gange om ugen til folkebordet for ni øre pundet. Her var ingen kvalitetskrav, men prisen var tilsyneladende god, da den på et tidspunkt var nede på tre-fem øre hos opkøberne. Bifangsttorsk ved det til tider givtige ålefiskeri skulle leveres gratis. Fiskerens andel af overskuddet lå mellem en fjerdedel og en ottendedel, dog mindst 350 kroner. Apropos torsk og ål: fiskeren tog af og til den eftertragtede spise med til sit eget bord, men herremanden fulgte nøje med i ålefiskeriet, der i øvrigt var en væsentlig eksportartikel, bl.a. til Flensborg, og indtægtskilde. En dag, han kom på besøg hos Guldbrandts, bemærkede han, at familien skulle have stegte torskehaler at spise. Ja, det er godt til jer, tilføjede han uden at vide, at de stegte ål lå i ovnen. Da kommunen overtog Hindsgavls jord og bl.a. "Guldbrandts hus" i 1921, kom fiskeretten på tre hænder: kommunen, Fænø og Hindsgavl A/S, der jo beholdt hovedbygningen. Jørgen Guldbrandt Jørgensen var den kendte fisker Poul Guldbrandts bedstefar, og imellem dem havde Andreas Guldbrandt Jørgensen (fra 1910) og Jørgen Jørgensen Guldbrandt fiskeforpagtningen. De ældste dele af fiskerhuset ved Hindsgavl Bro skønnes at være fra 1775. I november 1995 solgte kommunen huset for 1,2 mio kr. - efter at have vurderet, at en restaurering var for kostbar. Andre huse ved Hindsgavl Bro er blevet byfornyet.

Fra gammel tid, til 1584, var Kongebroen kongens og dermed hans posts, soldaters og materiels overfartssted til Snoghøj. Et andet navn til pladsen i skoven har været Grimmermosebroen. Lystbådehavnen er anlagt i 1937. Roklubben ligger der også. Kongebrogården ligger ved Hindsgavls gamle skovridergård, som er revet ned. Herregårdens godsforvalter boede her fra 1812, da han fik lov at drive gæstgiveri ved siden af forvalterjobbet, men huset brændte i 1864. Der har været restaurant, som kommunen opførte, siden 1922. Et forsamlingstelt blev senere så nedslidt, at kommunen opførte en sal i 1936.

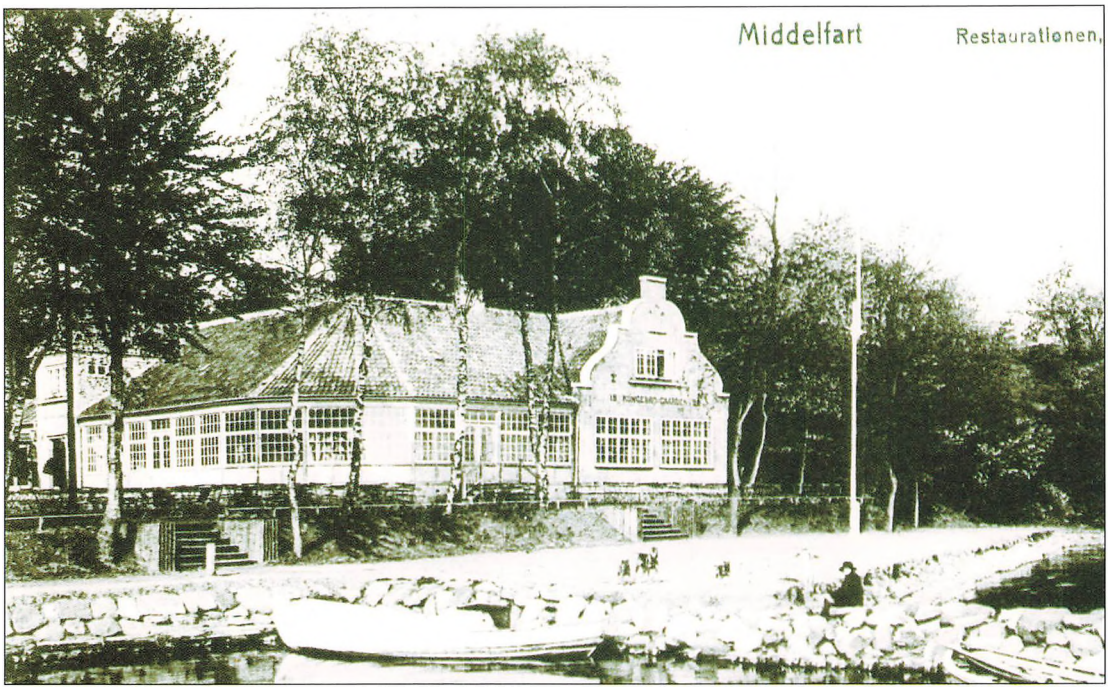

Kongebrogården var et yndet udflugtsmål omkring Den gamle Lillebæltsbros indvielse. Mange ville se vidunderet. Tyskerne beslaglagde den under besættelsen, og de efterlod huset i stærkt vandaliseret tilstand. Det blev så sat i stand for skattebetalernes penge. Senere nedrevet og genopbygget i 1990, udvidet med konferencesal i 1994. Nu er det en velrenommeret restaurant og kursusejendom, ejet af andelsselskabernes pensionskasse, AP Pension. I midten af 1980'erne havde bådejerne i havnen deres hyr med det sand, der fløj fra Lillebæltsbroen, når den blev sandblæst før maling. DSB, der ejer broen, bøjede sig efterhånden og indkapslede områder, hvor der blev arbejdet. I 1950-60'erne var Kongebrogården ungdommens foretrukne samlingssted med dans til levende musik.

Den gamle færgemands- og landarbejderbolig Grimmermosehus har ført en noget omtumlet tilværelse i nyere tid, inden det blev fredet og restaureret i 1986-87. Huset er givetvis fra før 1800, og det ses på, at loftsbjælkerne er tappet ind i ydervæggenes lodrette bindingsværksstolper for at holde bygningen sammen. Efter 1800 begyndte man at lægge loftsbjælkerne oven på de lodrette bjælker for at gøre rummene højere. Nu bruges huset til møder og naturskole - og som aflastning for Vestre skoles fritidsordning.

Stribs første fyr fra 1883 var et seks meter højt jerntårn på Nordstranden ud for Nørre Allé 21. Lyskilden var en olielampe med spejl, der lyste konstant. Det nuværende fyr blev muret op i 1900, og indrettet som et såkaldt vinkelfyr med oliebrænder, der blev udskiftet med gas-lys i 1922. Fire år senere kom der el-lys i tårnet, hvis lyskegle kunne ses 12-15 somil, eller op til 10 kilometer, væk. Fyret står på Sophie Odde, der omfatter hele Strib-halvøen og er opkaldt efter Frederik IIIs hustru, Sophie Amalie. Det var Frederik, der fik anlagt fæstningen Fredericia på Frederiksodde. Så skulle hans kone jo også have en odde opkaldt efter sig, især da han oprindelig havde planer om en fæstning på linje med Fredericias, men det blev ikke rigtig til noget. På stranden sydøst for fyret anes stadig resterne af et skanseanlæg. For at hjælpe den stadig mere intense færgefart kom der et ekstra lille lygtehus yderst på odden i 1919. Det er siden fjernet. Efter 319 års færgefart mellem Fredericia og Strib havde færgerne ikke længere brug for fyret efter den 31. august 1970, da færgeriet sluttede. Tre år før oplystes i Stribs turistbrochure om 10 dobbeltture dagligt, udført af et privat færgeri efter at DSB havde stoppet med at sejle tog og biler over. Sejltiden var 12 minutter. "Benyt Deres ferie i Strib til den dejlige sejltur. Fredericia, den gamle fæstningsby med mange historiske minder", oplyste brochuren generøst. 1. november 1995 blev en færge atter sat ind for at betjene pendlerne, skoleeleverne og folk, der ville handle i Fredericia, samt formentlig cykelturisterne.

Nordstranden og Dæmningen ved Strib og især husene har ofte været hjemsøgt af stærke storme og vandmasser, som blev presset ned fra Kattegat. De har slået en del i stykker, mens andre steder i området har en bred strand, opbygget af aflejringer fra udvaskninger af Røjle Klint, der ses i baggrunden. Store bølger og ekstremt højvande tog f.eks. i 1978-79 en del af Provstebakken, og flere huse var i fare for at styrte i havet. Året før var det galt på Dæmningen, og senere er det gået ud over Strib Nordstrand. I 1981 blev der gennemført kystsikring, som hverken staten eller kommunen ville støtte - ej heller en lille del af de berørte lodsejere, der nød godt af det. 1872 huskes stadig som året med 2,2 meter højvande og vindstyrke 10. Den lille klint øst for dæmningen er ikke nær så iøjnefaldende i dag. Klinterne i dette område rummer bl.a. plastisk ler, det såkaldte lillebæltsler, der er 40 millioner år gammelt og meget finkornet, under 0,002 mm i diameter. Røjle Klint rejser sig 40 meter over havet. 100 ha af området er fredet.

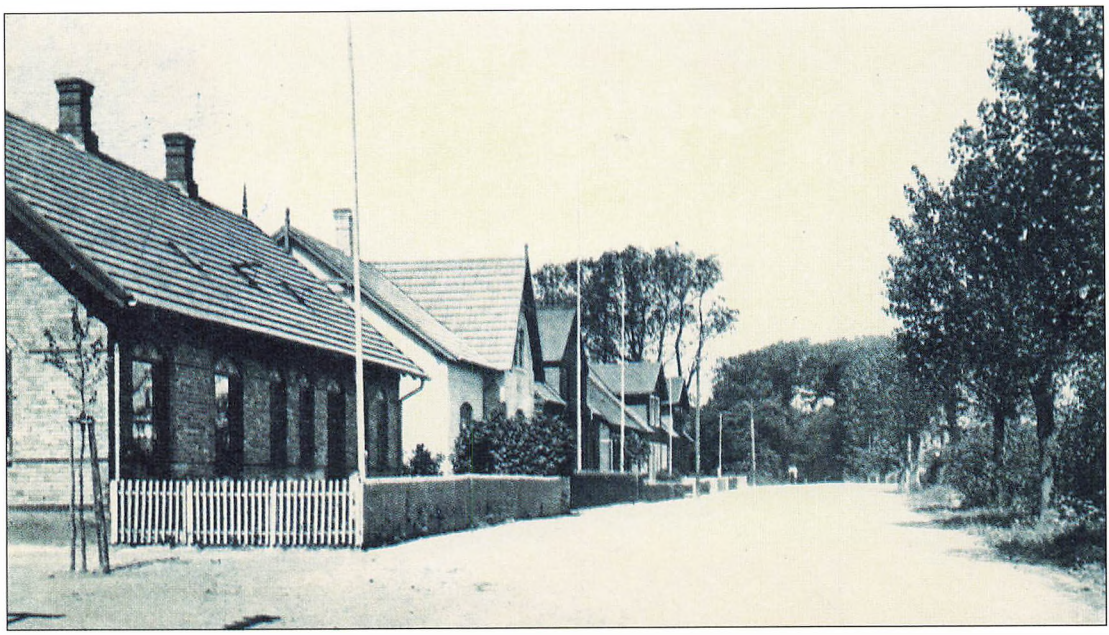

Det øverste postkort er fra Vestergade. Huset først til venstre rummer nu biblioteksfilialen, og Lokalhistorisk arkiv for Strib og Rørleskov Sogne er oppe på loftet. Huset er opført i 1900 og var brugs til midten af 1970'erne. Det næste hus kaldes Mågen. Det nederste postkort er Tjærepletten omkring 1920, og det er taget i sydøstlig retning - med fotografens ryg mod fyret.

Adelsmanden Erik Bille opførte formentlig i midten af 1600-tallet herregården Billeshave, der en overgang havde 30 gårde og huse under sig. Bygningerne er ændret flere gange, og i 1772 lod Niels Krabbe Juel en bindingsværksbygning i to etager opføre. Ca. 100 år efter kom der et grundmuret hus med høj kælder. Hovedgården har tilhørt en godsforvalter på Wedellsborg og været på flere andre hænder, bl.a. en arving til Hindsgavl, kammerjunker Frederik Niels Basse Fonss, fra 1893. Lade- og staldbygningerne brændte i 1902, og tre mennesker omkom. Efter at hovedbygningen brændte i 1927, blev den restaureret og brugt til herregårdspension. Godset blev opløst i 1926 og jorden udstykket til husmandsbrug. Hovedbygningen og parken solgtes til statens ungdomsforsorg i 1941. Billeshave var derpå en årrække opdragelsesanstalt for "uartige" drenge og optagelseshjem med en såkaldt sikret afdeling, "drengefængsel", for kriminelle drenge, især fra Københavns og Århus amter indtil 1977. Så blev ejendommen døgninstitution under Fyns amt, som skilte den sikrede afdeling Egely ud i 1982. Senere blev det til Vestfyns Ungdomskursus. Fra 1989 har DUI Leg og Virke og den fynske fagbevægelse stået bag Billeshave som selvejende institution, der driver efterskole med plads til ca. 100 elever. Socialdemokratiet holder sine sommerstævner for flere amters medlemmer på den gamle herregård, sædvanligvis med partiformanden som hovedtaler.

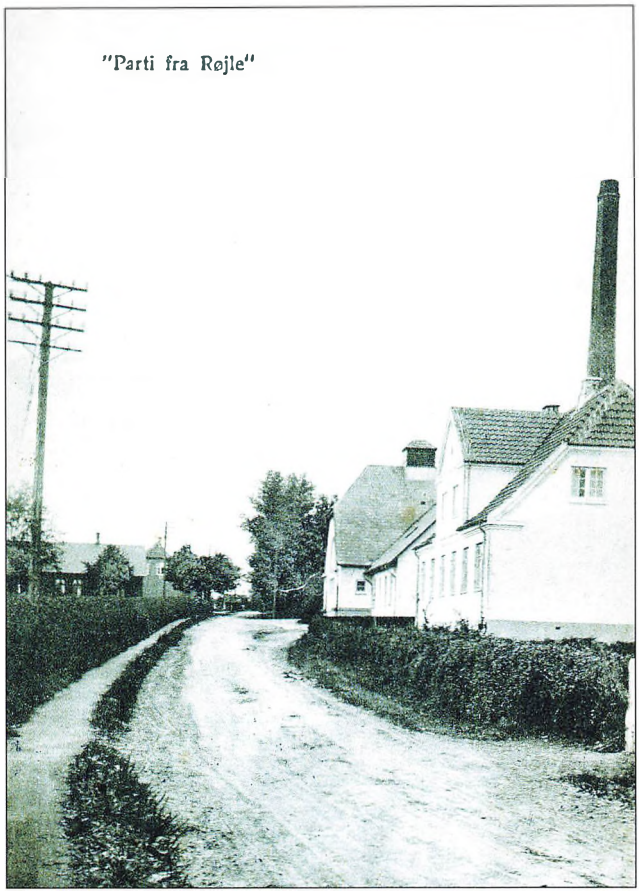

Mejeriet med dets skorsten sætter på en måde prikken over i'et, når man ser byens profil på afstand. Vejlby Sogns Fællesmejeri blev anlagt i Røjle 1885 som det næststørste på egnen. Indtil 1903, da man gik over til andels-konstruktionen, var det et aktieselskab, hvor hver aktionær dog maksimalt kunne have tre stemmer. Tre år før 100-års jubilæet måtte det opgive driften og blev sammenlagt med Vekofa i Fredericia. "Dødsklokkerne" ringede året før. De meldte om faldende mælkemængde, en nedgang på 166.000 kg på et år - til 4,6 mio kg - som følge af færre landbrug med køer. Samtidig kunne de store selskaber betale mere for mælken, da det lille mejeris omkostninger havde færre kg mælk at blive fordelt på. Mejeriet lavede i øvrigt skorpefri Maribo-ost. 1916 var der 240 mælkeleverandører med tilsammen 1260 køer. Siden 1989 har Torben Jeppesen drevet svejsefirma med speciale i fjernvarmerør i det gamle mejeri.

Tilbage til 1295 kendes Ryckle, og i 1920-40 fik byen sin nuværende karakteristiske, åbne profil med ensartede gadehuse langs Røjle Bygade, der tidligere rummede butikker - en udvikling, der især blev skubbet i gang af jernbanen, anlagt i 1911. I nyere tid er der kommet industribygninger omkring den gamle stationsbygning, og byen er i højere grad blevet beboet af mennesker med arbejde udenfor den. Det markante hus til højre er tidligere elværk, nu Vagn Jensens smedeværksted. Huset længst til venstre har tilhørt landpost Christensen.

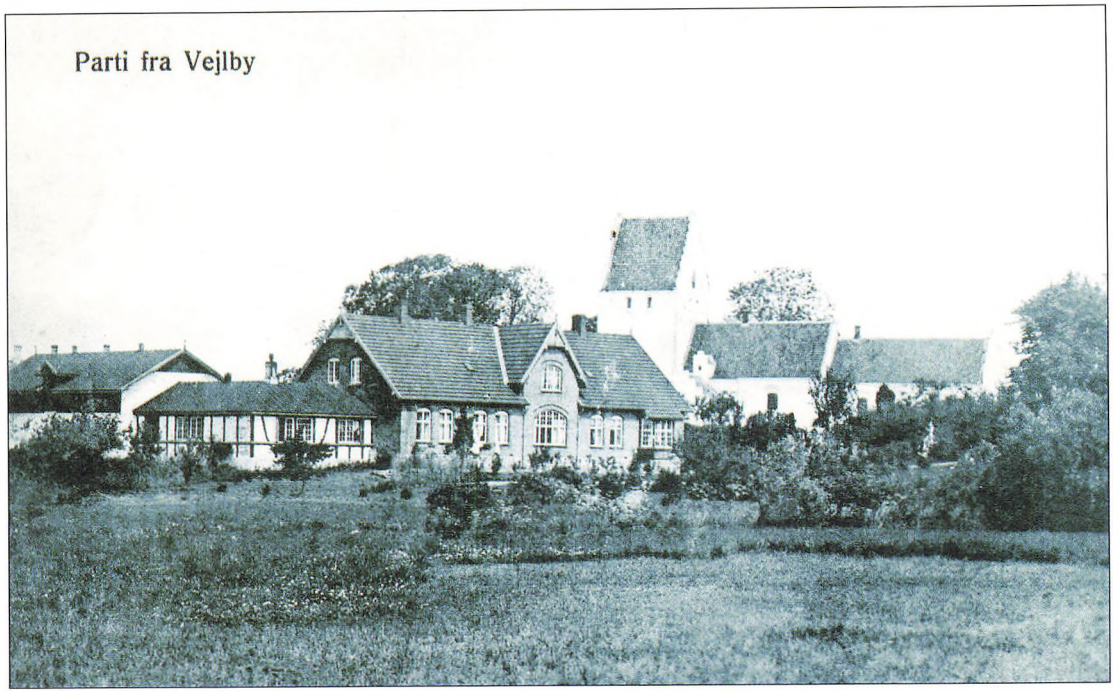

Parti fra Vejlby

En af Fyns smukkeste romanske kirker ligger i Vejlby fra 1100-1200-tallet - med et flot stendige og gamle træer omkring den store kirkegård. I nyere tid er der fundet spor, som kan tyde på en tidligere trækirke. Byens gamle navn Wæthelby kendes fra 1295. Et harmonisk, slynget vejforløb understreger den gamle landsbys kendetegn. Kirken skulle egentlig være bygget højere oppe på banken. Men hvad der blev bygget op om dagen, sank i grus om natten. Eller troldtøjet - måske hedningemodstandere af byggeriet - rev det ned. Så brugte man ifølge et sagn, der er kendt andre steder fra, et modtræk: to kvier blev bundet sammen og sluppet fri. Hvor de lagde sig til hvile, ville det onde også lade dem være i fred. Eller: hvor de sank i jorden og stod fast, var der sikker grund. Det var nede ved vejlen, hvor kirken ligger med præstegården ved siden af.

Kustrup station er én af de gedigne, smukke bygninger, der blev tegnet af kgl. bygningsinspektør I.V. Petersen og bygget for 11.000 kr. pr. stk. til betjening af passagerer, post og gods, bl.a. roer og frugt, med "Rojlegrisen". Den blev indviet i 1911 og nedlagt 31. marts 1966. Nordvestfyenske Jernbane (Odense-Middelfart-Bogense, ialt 60 km, med knudepunkt i Brenderup) måtte som andre privatbaner opgive driften, fordi den efterhånden ikke kunne bære sig økonomisk uden betydelige offentlige (kommunale og statslige) tilskud. Det højeste aktivitetsniveau nåedes i 1920-21, da indtægterne var 1,1 mio kroner. Nu er adressen Vandmøllevej 9, og huset ejes (1995) af tømrermester Mogens Petersen. I 1295 hed området Kuxtorp Marck.

Nederst på det gamle postkort ses Baneformandens Hus, han hed Peter Nielsen, med "stakit" på taget, der stadig er fladt. Det var nabotaget til venstre oprindelig også, men regnen dryppede ned gennem huset, og ejeren fik sat rejsning på huset. De to huse var oprindelig ganske ens. Til højre for Baneformandens Hus var engang cykelværksted og længst til højre smedje. Den krumme vej er den gamle forbindelse mellem Bogense og Middelfart via Aulby Møllegård - indtil den mere direkte Bogensevej blev anlagt vestpå fra Baneformandens Hus i 1953. I modsætning til flere andre "stationsbyer", bevirkede stationen i Kustrup ingen særlig udvikling af landsbyen, der dog tidligere bl.a. havde både bageri og købmand.

KAUSLUNDE

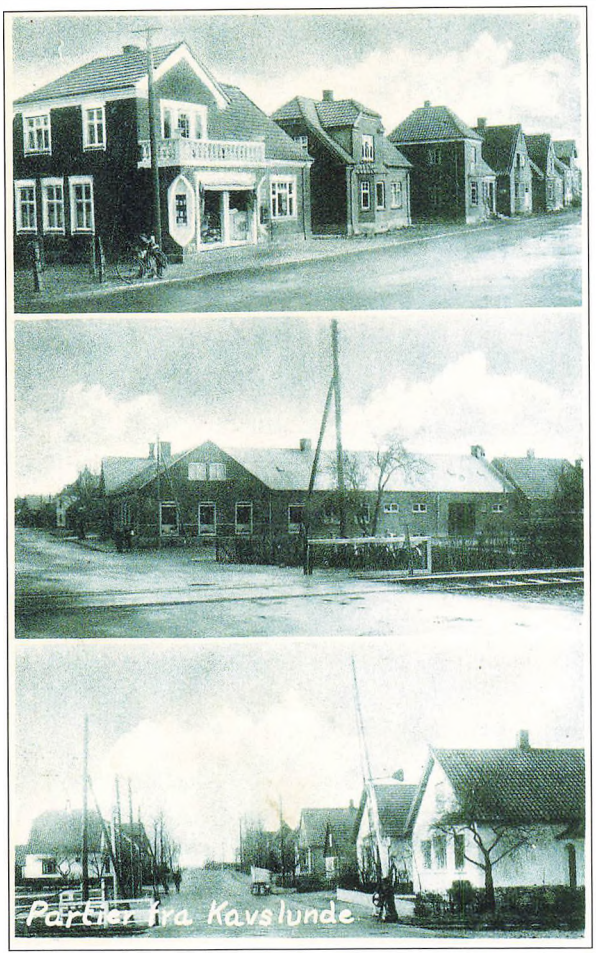

Landsbyen omkring kirken i Kauslunde er vokset sammen med en nyere bebyggelse sydpå, nærmere jernbanestationen, som kom til i 1866, da banen var blevet anlagt. På det øverste af de tre postkort-billeder ses Kauslundevej 98-88, alle i røde teglsten i en gedigen, tidstypisk stil. Det første hus rummede engang et varehus, et par af de øvrige huse har haft butikker. Købmandsgården (i midten) på hjørnet af Heimdalsvej, hvor også det populære forlystelsessted Kauslunde Kro ligger, er fra 1912. Her var en overgang brugs til 1987, hvorefter der blev købmand. Der har været købmandsudsalg på stedet siden 1901. Længere nordpå lå slagtermester Lund, der kørte ud i omegnen, bl.a. til Middelfart med sine varer i hestevogn. På det nederste billede ses Kauslundevejs fortsættelse syd for jernbanen. Vejen blev spærret og en tunnel ført under i 1994. I andet hus i højre side boede jordemoder Gertrud Wedel. På venstre side af vejen boede bl.a. jernbanefolk. Stationen blev nedlagt og overgik til privat beboelse. I stedet blev der trinbræt fra 1973, og selve bygningen blev brudt ned i 1988. Kauslunde kender man fra 1295 som Kauæslund.

Middelfartbilleder

nu & da

Denne bog er blevet til efter en idé fostret af Forlaget Myren, der kendte Axel Høyers samling af gamle postkort fra Middelfart. De er suppleret med nye fotografier af Flemming Adamsen fra de samme steder, og Høyer har bistået med gennemgang af en del tekster til billederne.

Axel Høyer er født i 1947 i Middelfart, og har samlet postkort i omkring 10 år. Det startede ved en tilfældighed, da hån fandt et gammelt kort fra Hindsgavlparken, udgivet af fotograf Liisberg.

Siden gik det stærkt med samlingen, der rummer ca. 1200 forskellige kort fra Vestfyn og flere tusinde fra andre egne af Danmark. Omkring 200 af de mere interessante kort er omsat til en lysbilledserie, der udgør en vandring gennem by og egn. Selvom samlingen er ret omfattende, bliver den stadig suppleret, dels ved foræring, dels ved at bytte med andre.

For Axel Høyer er det ikke blot et mål at samle kortene, men historien bag facaderne, byens udvikling, husenes og beboernes historie er nok så spændende, ligesom kortene viser tidstypiske klædedragter, køretøjer og gadeindretninger.

Der er udgivet mange forskellige kort. En overgang ønskede enhver handlende med respekt for sig selv et postkort med sin forretning som motiv - også som en reklame. Og det var mere almindeligt at skrive kort og breve til familie og venner, før telefonen blev hvermands eje, og da posten blev bragt ud flere gange dagligt.

De udvalgte postkort til denne bog er næsten alle fra perioden 1900-20, da Middelfart var i rivende udvikling.

Forlaget Myren ønsker læserne rigtig god fornøjelse med Axel Høyers gamle tidsbilleder og Flemming Adamsens nye fotografier.

ODENSE CENTRALBIBLIOTEK
HOVEDBIBLIOTEKET
[redacted]
440929885